

DE WATERWIJK VAN GENT

EEN wandeling in de buurt van het MIAT

PAUL PAS

JE CREE UN SECOND MANCHESTER

DEEL TWEE

Vergelijkende inboedelbeschrijving van de technische
uitrusting van enkele vroege gentse katoenfabrieken*

GUIDO DESEIJN

Vrijdag-Markt
Sectie B

Wijk
K. Kerk

Meersch

Dolmeke Hof
(1797)

Vlasmarkt

Roo de Toren haai

Roo de toren brug

Vischery

Kammer St

St Jacobsnieuwstraet

Beestemarkt

Onder St

Zand
van
Berg

Plein

Hoo poort

Potermarkt

Gr. Seminar

St. Plarold
Plaets

Groense
Markt

Koormarkt

Klein
Lorzaam

Catalogne St

Hoofd
of
Graven

Graas
laer

Predikheren la

Voor
Dunhuysen
Straet

Kouder

S. J. J. J.

hoorn
laer

Nobels
laer

Voor
Dunhuysen
Straet

Kouder

DE WATERWIJK VAN GENT

EEN wandeling in de buurt van het MIAT

Paul Pas

Onze wandeling start aan de **westzijde van de Sint-Jacobskerk**. De Waterwijk hoorde immers van meet af aan bij de Gentse Sint-Jacobsparochie. Deze parochie was begrensd door de bocht van de Nieuwe of Achterleie en een denkbeeldige lijn die vertrok van het huidige Straatje zonder Eind, de vroegere 'Breydelsteghe', een zijstraatje van de Lange Munt, de Werregarenstraat en de Schepenhuisstraat halfweg dwarste, aan het einde van de Onderstraat de Zandberg voorbijliep en dan afdaalde tussen Baaisteeg en Erpelsteeg naar de Vlasmarkt, Houtbriel en Nieuwpoort, om zo te belanden aan de Sint-Jorisbrug aan het einde van de Steendam. De parochie strekte zich nog verder uit voorbij de Sint-Jorispoort tot aan de huidige Dampoort. Het noordoostelijk gedeelte van de parochie, van aan de Kromme Wal tot aan de Nederschelde (Reep), vormde met zijn talloze kleine kanaaltjes, grachten en brugjes de Waterwijk. In 1213 werd dit gebied als schenking vanwege graaf Ferrand en gravin Johanna ingelijfd bij de stad. De Waterwijk lag van toen af volledig op

Gevel met metselaars-tekens, Bij Sint-Jacobs
(foto auteur)

stadscijnsgrond en ze zou vanaf de 16de eeuw haar stratenpatroon onveranderd behouden tot op heden. Algemeen kende dit hele gebied steeds een hoog aantal bewoners-eigenaars en in het huizenbestand kwamen de laatste 300 jaar slechts weinig wijzigingen.

Schuin tegenover de kerk laat een 16de-eeuwse trapgevel de zogenaamde *huismerk/metselaarstekens* zien. Het is mogelijk dat deze tekens in aanvang vooral als beschermingstekens werden gebruikt. Volgens sommige onderzoekers werden ze ontleend aan het runenalfabet, meer bepaald aan de *ing- en odal*-tekens (enkele en dubbele ruit,

Lakenmetershuis, Vrijdagmarkt
(foto auteur)

zandlopers, maalkruis). De betekenis hiervan kan teruggaan op het vrouwelijk aardeteken en het mannelijk hemelteken, met andere woorden de paring van hemel en aarde, een vruchtbaarheids-symbool. Of op de aanduiding van eigen huis en hof, van allodiaal bezit of erfgoed, afstamming, gift, als tegengesteld aan feodaal bezit of leengoed, dat in Gent nagenoeg steeds hoorde tot de twee abdijen. De vermelding *vrij huis, vrij erve*, van hieruit zichtbaar op een gevel in de Kammerstraat, verwijst ook in die richting.

Via de Wijzemanstraat wandelen we naar de oostkant van de

Vrijdagmarkt. Waar nu het Lakenmetershuis staat stond oorspronkelijk op de hoek met de *Wulfstraete* het huis *Den Groten Wulf*. Reeds vermeld in 1397 diende het later als gildenhuis van de *corduwaniërs* of laarzenmakers. In 1772 trok men hier een nieuwe halsgevel op in Lodewijk XVI-stijl, bekroond met een inmiddels verdwenen Gentse leeuw. De architect was Bernard de Wilde. De naam van het huis werd veranderd in Lakenmetershuis, het huis van de stadsbeambten die het laken moesten keuren. In deze periode had men op vele Gentse bouwwerven de gewoonte aangenomen goedkope baksteen te gebruiken, die daarna met kalk werd bepleisterd en gewit, net zoals hier. De gevel is typisch Gents, met geaccentueerd middenrisaliet en driehoekig fronton. De rechthoekige Lodewijk XVI-deur is bekroond met een smeedijzeren waaier waarboven vroeger de Maagd van Gent troonde.

In 1807 diende het Lakenmetershuis als bisschoppelijke zondagschool voor de armen, in 1831 werd

het tijdelijk een soldatenkwartier, nadien kwam het opnieuw in gebruik als zondagsschool. Laken is linnen of lijnwaad, vervaardigd uit vlas. De linnenmeters waren stadsambtenaren, geen gilde. Al het linnen, ook dat van de plattelandse proto-industrie, moest hier gemeten worden op een standaardmaat van de stad en werd dan voorzien van een zegel. In 1868, na het verdwijnen van de lakenmeters, werd hier de *volksboekery van het Willemsfonds* ondergebracht.

Het barokke poortje links van het Lakenmetershuis staat op de

neringen, na 1540 vormden ze de 12de van de 21 gereorganiseerde neringen. We lopen even verder over de Vrijdagmarkt richting Ons Huis. Links van daarvan ligt de **Meersenijsstraat**, de vroegere *Zuivelstraete* met de *Zuivelbrugge* over de Achterleie. Rechts hiervan begint een langgerekte industriële site waarover straks meer. Een overblijfsel hiervan is de vierkante schoorsteen die van op de Zuivelbrug zichtbaar is in het achtergebouw van Molens Goethals, een boekweit-rosmolen die uiteindelijk op stoom overschakelde in de loop van de 19de

steen gebouwd, één van de vier *giselstenen* waar aanzienlijke gegijzelden van de stad Gent op eigen kosten konden inwonen. In 1534 werd het huis verkocht aan de gilde van de Meersenijs. Het heette van dan af Meersenijsshuis. In 1540 werd het in navolging van de Karolijnse Concessie in beslag genomen en naderhand verkocht. In 1572 huurde de stad de benedenverdieping als *corps de garde* voor de stadspolitie, maar reeds in 1597 verkocht ze het pand aan Jan van den Borne. Na verschillende keren gewisseld te zijn van eigenaar bleef het tot

Nord en *Café Belge*, twee afzonderlijke huizen, elk voorzien van een lelijke lijstgevel. *Café Belge* werd weldra het stamlokaal van de Leopoldisten, de oudgedienden van de eerste Belgische koning. Gentse figuren zoals *Sander den Oliekoeke* kwamen er hun dorst lessen.

In 1894 lieten de Gentse socialistische verenigingen die ondertussen eigenaar geworden waren, een ontwerp maken voor een eigen coöperatief warenhuis. Na de brand van 1897 werden warenhuis en bijbehorend vakbondsgedebouw rond 1900 onder leiding van architect Ferdinand Dierkens terug opgebouwd in eclectische stijl, met een monumentale arduinen voorgevel waarin zichtbare metalen structuren waren aangebracht, zoals een enorme ontlastingsboog, bekroond door twee koepelvormige dak-gedeelten. Een sierlijke ijzeren binnentrap en plafond dito balken moesten zorgen voor nog meer oogverblindings. Dierkens verfraaide de gevel met oeil-de-boeufs in neorenaissance stijl en met versieringen van beeldhouwer Pieter Van Biesbroeck (1839-1919). In 1902 was het feestlokaal af. De haan boven de poort werd in 1938 door de Waalse staalarbeiders aan hun Gentse kameraden geschonken, na de financiële hulp die ze vanwege deze laatsten hadden ontvangen bij

4

Ingang van de Wulfsteghe, Vrijdagmarkt
(foto auteur)

plaats waar destijds de *Wulfsteghe* de verbinding vormde tussen Vrijdagmarkt en Ottogracht.

Hier hadden de *duigenklovers* of *fustailliers*, een onder-ambacht van de gilde van de houtdraaiers, hun gildenhuis. Zij vormden de 43ste van de 53 kleine

De vierkante schoorsteen van Molens Goethals, Meersenijsstraat
(foto auteur)

eeuw. Op de gevel in de Meersenijsstraat getuigen drie merkwaardige halfreliëfs van het rijke verleden van dit industriegebouw, waar in de winkel bloem in het groot en in het klein werd verkocht.

Op de plaats van Ons Huis werd in de 13de eeuw het Utenhove-

Het Utenhovesteen, Vrijdagmarkt
(SAG, Atl. Goetgebuer L 124/33b)

het einde van de 17de eeuw in bezit van de familie De Meulemeester. In 1839 brak brouwer Van der Gote dit prachtige gotische huis schaamteloos en zonder de minste stedelijke tegenwerking af en liet er twee nietszeggende herbergen optrekken: *Café du*

hun stakingen in verband met de eis voor de 8-urendag of 48-urenweek. In het gebouw worden nog steeds de oudste vakbondsvlaggen van België bewaard. Ze dateren van 1858 en hoorden indertijd toe aan de spinners en de wevers. De leuze *Werklieden aller landen verenigt U*, aangebracht boven het grote raam in de voorgevel, herinnert aan de bewogen jaren van de arbeidersbeweging. Dit raam werd in 1996 zo goed mogelijk gereconstrueerd confer de oorspronkelijke versie van 1899. Tussen binnen- en buitenraam bevindt zich

De haan op de gevel van Ons Huis, Vrijdagmarkt
(foto auteur)

momenteel een mechanisch verluchttingsysteem voor de ventilatie.

We draaien nu de **Baudelostraat** in. Aangelegd in 1900 tussen Vrijdagmarkt en Ottogracht dwarste deze straat een arbeiderswijk van circa 150 huisjes, elk met 2 à 3

gezinnen. De arbeiderswoningen werden gesloopt en tegelijk verdwenen enkele oude straatjes zoals de *Wulfsteghe* en de *Druyfsteghe*. Architect Semey kocht hier begin 20ste eeuw een aantal interessante loten en bouwde er aan de concave zijde woningen op naar eigen ontwerp, zeer mooi versierd en duidelijk zichtbaar van op de Vrijdagmarkt. Hun bouwstijl is eclectisch, met neo-traditionele elementen en halfreliëfs, meestal uitgevoerd door beeldhouwer Van Biesbroeck. Spreuken op de voorgevel moesten het ego van de kleine burgerij strelen. Op de benedenverdieping waren overal winkelruimtes gepland, maar dit opzet mislukte, blijkbaar omdat de Gentenaar voor het winkelen teveel gehecht bleef aan zijn 'Kuip'. De percelen aan de overzijde, op de hoek met de Wolfstraat, waren minder zichtbaar en geraakten daarom minder vlug verkocht. Tot aan de Eerste Wereldoorlog stonden hier enkele stoomcarroussels, die in werking waren van december tot carnaval. In 1906 draaide hier één van de eerste *cinematographes* van Gent.

Merkwaardig is wel het *Huis Adam en Eva* (nummer 11). Het heeft een prachtig gesculpteerde winkelpui met Renaissance-motieven, boven het raam Delftse tegeltjes en een bas-reliëf met Adam en Eva

aan weerszijden van de boom van Goed en Kwaad. De spreuk *Als Adam dolf en Eva spon, waar was dan de burgerman?*, verwijst naar de oorspronkelijke tekst *When Adam delved and Eva span, who was then a Gentleman? of Toen Adam spitte en Eva spon, wie was dan een heer baron?* Zij slaat op de sociale onlusten in Frankrijk en Engeland tussen 1380 en 1415, waarbij boeren en ambachtslieden in opstand kwamen tegen de bevoorrechte standen. Onder leiding van demagogen als John Bull en Watt Tyler trokken in Engeland muitende benden rond, die spottend dit liedje zongen. Hun gewelddadig oproer werd naderhand door de overheid krachtdadig onderdrukt.

Ook het constructie-atelier uit 1902 (*Charpentes Metalliques*) en *Huis De Druyfsteghe* (nummers 15 en 17) zijn voorbeelden van uitbundige versiering. Het eerste werd opgetrokken in neorenaissance stijl, met cartouches, medaillons en opschriften die het bedrijf moesten evoceren. Het tweede werd genoemd naar het alhier verdwenen steegje. Tussen prachtige terracotta-reliëfs werd een spreuk aangebracht. Boven de ramen van de tweede verdieping worden de lijsten gedragen door sater-kopjes. Onder de dakgoot torsen twee mannen de zware druiventros van Kanaän. Een verhaal uit het Oud Testament

vertelt immers hoe twee verspieters op verkenning waren vooruit gestuurd naar het Beloofde Land Kanaän. Ze keerden eruit terug met een reusachtige druiventros, opgehangen aan een draagbaar. Later zou de H. Augustinus Christus met een druiventros vergelijken. De uitgerpste druiventros werd bovendien de prefiguratie van Christus aan het kruis.

Het *Huis Baudelo* (nummer 19) werd in 1905 opgetrokken in Brugse neogotiek. In de boogvlakken boven de ramen stellen terracotta-reliëfs onder meer een kloosterling

Huis Adam en Eva & Huis Baudelo, beiden gesitueerd in de Baudelostraat
(fotos auteur)

voor met kathedr en boek en met de glazen kolf van de alchemisten. De drie boogvelden zijn ondersteund door kraagstenen in de vorm van ludieke paterfiguren. De geveltop bevat een afbeelding in terracotta

Huis De Wolvin
(foto auteur)

goden Mars en Rhea werden door een afgunstig familielid in een mandje in de Tiber geworpen, waarna het mandje bleef steken in de modder aan de voet van de Palatijnse heuvel. Een wolvin redde en zoogde de

Overblijfsel van het klooster van de penitenten, Penitentenstraat
(foto auteur)

naar de vrijmetselarij. Op de kroonlijst stelt een liggend naakt de muze voor die de architect inspireert. Ze is geflankeerd door twee putti.

We maken een halve draai en kijken richting

Rond 1465 trokken ze hun klooster op in de Korte Penitentenstraat. De gebouwen waren geconcentreerd rond drie grote en twee kleinere binnenkoeren, met ongeveer in het midden het kerkgebouw. Het grote,

Estaminet Sint-Jacobs aan het begin van de Steendam bij de Karnemelkbrug (nu verdwenen, terplaatse rond punt).
(foto auteur)

van de nabijgelegen Boudelokapel. De verhoogde benedenverdieping werd recent door een overijverig winkelier schaamteloos toegetakeld met twee uitspringende uitstralarmen.

We gaan rechts de **Wolfstraat** in. Deze straat loopt over de gronden van het vroegere klooster van de Penitenten. Hier staan opeenvolgend huizen, versierd met moraliserende spreuken en terracotta-voorstellingen, zoals *Huis De Wolvin* (nummer 9), met een wolvin en haar welpen. De afbeelding verwijst naar de aloude legende van Romulus en Remus: de tweelingzoon van de

kinderen, tot herder Faustulus ze vond en hen liet opvoeden door zijn vrouw. De tweeling doodde later het bewuste familielid en stichtte de nederzetting Rome. In een tweegevecht doodde Romulus Remus, waarna hij, nog steeds volgens de legende, Rome ging bevolken met ballingen, vluchtelingen en onder meer de geroofde Sabijnse Maagden.

Het *Huis Den Passer* (nummer 12) sluit zeer mooi het perspectief van de Wolfstraat af. Het was het woonhuis van architect Semey. Boven de kelderkeuken prijkt een vergulde passer, instrument van de architect maar wellicht ook een link

Penitentenstraat. Deze naam verwijst naar het *klooster van de penitenten* (grauwzusters/recollectinen) (nummer 14), ook stichting van de H. Catharina genoemd. Vermoedelijk werd deze stichting opgericht in de eerste helft van de 15de eeuw met toestemming van Filips de Goede en Isabella van Portugal. De penitenten vormden een strenge gemeenschap verenigd rond gebed, handenarbeid, franciscaanse armoede en ziekenzorg voor de armen. Ze hadden waarschijnlijk reeds rond 1440 een kloostertje in de *Minnemansteghe*, tussen de Vrijdagmarkt en de Sint-Jacobskerk.

gedeeltelijk op de rooilijn vooruitspringend gebouw tegenover het einde van de Wolfstraat bevat de laatste resten van het klooster: een hoog, spits dak met bakstenen achtergevel in de Amelbergastraat (zie verder). We lopen door de Penitentenstraat richting **Beverhoutplein**. Dit stond vroeger bekend als de *Kleine Botermarkt* of het *Boterplaatsken*, waar 's vrijdags zuivelproducten werden verkocht. Hier stond vlakbij het *estaminet* Sint-Jacobs, het vergaderlokaal van de Napoleonisten of oudwapenbroeders van het Franse keizerrijk onder Napoleon I. We kijken uit op het vroegere

kerkhof van Sint-Jacobs en op het neoklassieke peristylium aan de Ottogracht, dat in 1820 vóór de ex-kerk van de Boudelo-abdij werd opgetrokken als ingang van de toenmalige stadsbibliotheek, een

Maalkruis op een voormalig gebouw van de penitenten, Amelbergastraat
(foto auteur)

initiatief van de cultuur minnende Gentenaar Charles Van Hulthem. We gaan links de **Amelbergastraat** in en even verder komen we aan de linkerkant (tussen nummer 1 en 3) aan een poort. Met wat geluk is ze open zodat we van op de binnenkoer op een bakstenen puntige gevel, de achtergevel van het hoger vermelde gebouw van de penitenten, een soort Grieks of Bourgondisch calvariekruis in zwart gebakken baksteen kunnen zien. Het staat op een getrapte sokkel, met ruitvormige uiteinden en kern. Dit versierd kruis, ook de *toverknoop* of het *ruitenkruis* genoemd, komt veelvuldig voor bij

religieuze gebouwen in de laat-gotische periode en zou eveneens ontleend zijn aan het runenalfabet.

De Kelten brachten op hun grafzerken en siervoorwerpen gelijksoortige eeuwigheidsmotieven aan als

Huis Toussijns, Baudelostraat
(foto auteur)

bescherming tegen allerlei ongelukken. De blauwzwarte kleur van de bakstenen werd verkregen door reducerend bakken van de klei, met afsluiten van de luchttoevoer tegen het einde van het bakproces aan, of toevallig, door oververhitting van een aantal stenen.

In 1578 werden de grauwezusters verjaagd door de calvinisten, in 1586, tijdens de Contrareformatie, kwamen ze terug en vanaf 1622 werden ze slotzusters. In 1665 waren ze reeds met 38. Ze bezaten een bijzonder kruisbeeld, de *Zwarte God*, dat heel bekend was en onder het bewind van de

Oostenrijkse keizer Jozef II tijdelijk in veiligheid werd gebracht in de Sint-Machariuskapel van het Spanjaardkasteel. In 1784 liet de keizer de gemeenschap ontbinden. Het kruisbeeld werd in het diepste geheim overgebracht naar de Sint-Godelievekapel in het Klein Begijnhof, waar het zich nu nog steeds bevindt. Het klooster werd nog hetzelfde jaar afgebroken door aannemer Pieter Colpaert, die er de Amelbergastraat en de Lange Penitentenstraat doorheen trok en langs deze straten en ook aan de Ottogracht een hele reeks nu nog bestaande woningen bouwde.

We verlaten de Amelbergastraat en draaien links de Baudelostraat in, waar aan de linkerkant het voormalig huis van wijngrossier *Toussijns* uit 1781, in Lodewijk XVI-stijl, staat (nummer 36) te verkomen. Het werd in 1907 in de ondertussen verdwenen Korte Ridderstraat aan Sint-Baafs afgebroken en hier opnieuw steen voor steen opgetrokken. Vroeger had het Davidsfonds van Gent hier zijn zetel.

Via de Penitentenstraat bereiken we het **Edward Anseeleplein**, zo genoemd sinds 1918. Rond 1600 heette dit aloude *Plaetseken achter de Vrijdagmarkt* het *Garenplaatsken*. *Le Marché au Fil* (dit is garen uit vlas), zoals Sanderus het in 1641

afbeeldde met een boom en een poeltje in het midden kreeg zijn naam toen de verkoop van garen van het Grootkanonplein naar hier werd overgebracht. Het pleintje is wellicht ouder dan de Vrijdagmarkt. Na 1775 begon de industrialisatie van de hele Leieoever tussen de Zuivelbrug en de Krommewalbrug, met andere woorden ook van het terrein tussen het Garenplaatsken en de Leie.

Edward Anseele sr. (1856-1938) werkte aanvankelijk bij een drukker. Hij stichtte in 1879 samen met Van Beveren en Bertrand de Vlaamse Socialistische Partij als onderdeel van de Belgische Werklieden Partij en werd er algemeen secretaris van. Hij had coöperatieve ideeën en richtte later als Gentse schepen het eerste gemeentefonds voor werklozen op. Zes jaar eerder hadden de Gentse socialistische apolitieke coöperatieve de *Vrije Bakkers* opgericht. In 1881 scheurde de *Samenwerkende Maatschappij Vooruit* zich hiervan af. Ze bakte haar eerste brood in herberg Zacheüs in de Sint-Gillissteeg, een zijstraatje van de Sleepstraat. Toen de bakkerij te klein werd verhuisde men in 1883 naar enkele vervallen, leegstaande gebouwen op het Garenplaatsken. De installatie hier van nieuwe heetwaterovens en mechanische kneedmachines betekende een innovatie in

Apotheek Vooruit nummer 1 op het Garenplaatsken
(foto auteur)

't Keetje, Garenplaatsken
(foto auteur)

het Gentse bakkerswereldje dat nog met trage steenovens werkte en het deeg eigenhandig kneedde. Na aankoop van het huizencomplex richtten de 'roden' hier ook een eerste winkel in. Langs de kant van de Garensteeg, waar tijdens en tussen de beide wereldoorlogen de prostitutie welig tierde, werd op het plein een 18de-eeuws herenhuis met arduinen Lodewijk XV-poortomlijsting (nummer 2) ingericht als de eerste volksapotheek Vooruit (11 november 1885). Een zesde apotheek werd al in 1903 opgesteld op de Dendermondse steenweg.

Anseele voerde als volksvertegenwoordiger tussen 1886 en 1893 strijd voor het algemeen stemrecht. De socialisten trokken in Gent weldra tal van eigen voorzieningen op: volksapotheken, een vakbond, een brouwerij, een kleermakerij, een schoenmakerij, een drukkerij,... Rond 1913 stelde de socialistische beweging reeds

meer dan 1000 mensen tewerk. Rond de eeuwwisseling telde de Garenmarkt overigens zeven cafés op elf huisnummers, waaronder café 't Keetje, waar *Excelsior*-bier geschonken werd. Dit café was gehuisvest in het huis met de drie verschillende zadeldakjes op de hoek Waaistraat - Anseeleplein. Het dateert van 1706.

Op 4 augustus 1843 werd aan het Garenplaatsken *Florimond Van Duyse* geboren, zoon van Prudens, één van de pioniers van de Vlaamse Beweging. Florimond studeerde rechten in Gent, werd nadien krijgsauditeur, eerst in Antwerpen, later in Gent. Zijn enorme interesse voor muziek leidde tot de bewerking in meerdere uitgaven van oude, vergeten of onbekende liederen en tot het inrichten van liederavonden voor het volk. Hij kan daarom beschouwd worden als de redder van onze volksschat aan oude Nederlandse liederen. Op de plaats waar tot

voor kort een leegstaand magazijn voor sanitair (nummer 7) stond bevond zich indertijd de *manufacture van Judocus Clemmen*, sinds 1760 *negociant in rauwe en witte lijnwaden*. Het was een groot huis met een kleine en een grote zandstenen trapgevel. In zijn katoendrukkerij waren ongeveer 70 personen tewerkgesteld, vooral vrouwen, kinderen en mindervaliden omdat hij die minder moest betalen. Clemmen had hier een kalender laten opstellen, een soort mangel die door paarden werd aangedreven en waarbij de weefsels tussen twee of meer rollen werden geperst om ze glad en glanzend te maken. Achteraan liep een watertrap naar de Leie met toegang tot een plankier boven het water, waarop de geschilderde katoentjes gewassen en gespoeld werden. In 1777 breidde Clemmen zijn industrie uit naar de Groene Vallei, nabij de Brugse poort, wat de start betekende van de latere *NV La Lys*.

Daarvóór was zijn katoenververij overgebracht naar de Veldstraat, waar ook een katoendrukkerij werd gestart achterin het gebouw dat nu het museum Van Der Haeghen herbergt. In de leeg gekomen gebouwen aan het Garenplaatsken bracht Lieven Roelants zijn ververij uit de Oude Vest over. De twee mooie gevels op het Anseeleplein werden in 1960 zonder meer gesloopt.

Rechts loopt tussen het Anseeleplein en de Ottogracht de **Speldenstraat**, vroeger ook *Zelverstraete* of *Goudstraete* genoemd. Ze liep uit op het *Speldenbrugske* of de *Oskinsbrugghe* over de Ottogracht, wellicht een heel oude benaming, want Oskin was één van de roepnamen van Wodan. Links op de achtergrond gaf een nog bestaande grote poort (nummer 15) met arduinen omlijsting sinds 1836 toegang tot een stoomhoutzagerij. De vierkante schoorsteen van de zagerij

Hier, aan het Anseeleplein, had Joost Clemmen destijds zijn katoenververij

(foto auteur)

was tot vóór kort zichtbaar van op het jaagpad (zie verder). Op deze plaats stond voorheen de *spellewerk- of capotteschool*, waar van in het begin van de 18de eeuw tot in 1793 arme meisjes kantwerk werd aangeleerd.

Ook de sociale geneeskunde kwam aan bod bij de socialistencoöperanten: nadat reeds in 1898 in de Speldenstraat een infirmerie met operatiezaal en chirurg was gevestigd in de woning van dokter Jan Boen, werd hier op 1 mei 1904 de kliniek van de Bond Moyson (nummer 1-5) opengesteld, met één zieke diener, twee zieke dienststers en twee chirurgen. Het accent lag op heelkundig ingrijpen bij werkongevallen en op algemene geneeskunde. Het hoeft geen betoog dat deze kliniek de start betekende van de laïcisering van het ziekenhuiswezen. In 1928 werd de kliniek wegens plaatsgebrek overgebracht naar de Sint-Margrietstraat.

Het *Huis Hofman*, op de hoek met de **Waaistraat**, is laatgotisch. Met zijn eenvoudige trapgevel en vlakke gevelverdeling smeekt het momenteel om restauratie. Tegenover werd recent een huis gerestaureerd naar de oorspronkelijke bouw-aanvraag van 1714. Het huis links ervan heeft een moderne houten gevel en sluit zo aan bij een eeuwenoude maar verdwenen Gentse traditie.

In deze straat werd op 14 juni 1769 *Lieven Bauwens* geboren en groeide hij op onder de hoede van zijn vader, huidenvetter en via zijn echtgenote ook handelaar in wijnen, koloniale waren en zo verder. Het familiebedrijf was gevestigd in Nieuwland. Vader Bauwens en nadien ook zijn zoon hadden het familiefortuin aanzienlijk weten uit te breiden door tal van leveranties aan het leger, onder meer in de periode 1793-1795. Nadat Lieven in Engeland de techniek van het leer-looien was gaan bestuderen richtte

Huis Hofman, Anseeleplein

(foto auteur)

hij eerst te Passy, in de buurt van Parijs, een leerlooierij op en korte tijd later een eerste katoenfabriek, gebaseerd op zijn nieuwste verovering: de *Mule Jenny*, een katoenspinmachine waarvan de plannen en onderdelen uit Engeland waren overgesmokkeld. Al vlug werden nieuwe katoenfabrieken opgericht zoals in 1800 in het voormalige kartuizerklooster te Gent, in combinatie met constructieateliers. Vanaf 1804 had Lieven enorm veel succes in zijn geboortestad en op het hoogtepunt van zijn industriële macht stelde hij circa 2000 arbeiders te werk. Toen zijn bedrijven in 1814 failliet gingen legde hij zich in de omgeving van Parijs toe op de bewerking van vlas en vlokzijde, maar omdat voortaan elke officiële steun ontbrak bleven zijn zaken bergafwaarts gaan. Hij stierf berooid in 1822.

In die tijd was het een publiek geheim dat Lieven Bauwens een kind zou verwekt hebben

bij zijn lievelingszus Sophie. Het kind kreeg de naam Napoleon, naar analogie van de naam van de Franse keizer, voor wie Lieven een grote bewondering koesterde. Een cynische uitspraak, korte tijd later bij het heffen van het glas gedaan door Lievens vriend Faipoult, de prefect van het Scheludedepartement, *au père, au maire* (in plaats van *à la mère*) *et au parrain*, wijst eveneens in die richting (in feite drie maal dezelfde persoon dus: Lieven was burgemeester en peter - en vader?). Lievens meestergast Bernard De Pauw werd aangesteld tot directeur en uitgehuwelijkt aan Sophie (misstappen binnen rijke families werden in die tijd vaak gecamoufleerd door bijvoorbeeld de dochter des huizes uit te huwelijken aan een ondergeschikte). Bernard diende trouwens als klaagmuur voor Lieven tot aan diens dood. Bastaardzoon Napoleon zou later het hele archief van Lieven Bauwens erven. In het **Raffinaderijstraatje**, tegen de Leie, stond in het begin van de 19de eeuw een suikerraffinaderij. Na een brand werd ze in 1857 vervangen door een rijstpellerij en in 1873 door een katoenspinnerij op stoom, die zes jaar later haar deuren sloot. In dit gebouw, dat ondertussen een magazijn geworden was, richtte de hogere clericale burgerij uit concurrentieoverwegingen in 1892 een eigen

coöperatieve stoombroodbakkerij op, *Het Volksbelang*. Binnenkort zal hier een hotel worden ingericht.

We lopen het Raffinaderijstraatje in. Rechts staat *De Fabriek*, het voormalige magazijn van een leerlooier. Dit industrieel gebouw uit 1883 is merkwaardig met zijn gietijzeren fabrieksramen en zijn ronde gevleugelde gietijzeren zuilen, waarop houten vloeren steunen. Op de bovenverdieping bevindt zich een zeldzame houten windas voor het ophijzen van lasten. De *Fabriek* werd recent door VZW Habbekrats omgevormd tot een vormingscentrum voor jongeren. Bij de restauratie werd het dakspant verhoogd om er een theaterzaaltje te kunnen in onderbrengen.

Over het jaagpad langs de Leie wandelen we nu naar de **Krommewal**. De Ottogracht werd vanaf de samenvloeiing met de Achter-

leie tot de Sint-Jacobskerk gedempt in 1872-1873. Vlak naast de Krommewalbrug werd recent aan de overzijde van de Achterleie een sociaal woningencomplex opgericht, bestaande uit 4 winkelruimtes, 27 appartementen en een publieke galerij langs het water. Een aantrekkelijk houten jaagpad loopt onder de brug door en komt uit in de winkelgalerij. In 1759 richtte Frans Lammens aan de overkant, waar nu een karakterloze hoge appartementenblok staat, een complex op van houtstapelplaatsen en werkhuizen.

Rond 1827 had weduwe De Smedt hier een handel in vreemde bieren. De Leiegevel van het gebouw was een mooi voorbeeld van empirestijl. In de loop van de 19de eeuw waren hier opeenvolgend verschillende bedrijven gevestigd: een wolspinnerij, een lakenweverij, een stoom-wolspinnerij, een stoom-weverij en een

mechanische schrijnwerkerij.

Rond 1920 trok hier brouwerij Dupont als laatste in.

De appartementen van nu kunnen naar het schijnt niet verkocht worden omdat tegenwoordig bij elke verkoop van onroerend goed een milieurapport van de bouwgrond vereist is en het hele terrein door de opeenvolgende industrieën van weleer zwaar verontreinigd blijkt.

We wandelen rechts de Ottogracht in. Deze nu verdwenen gracht werd gegraven in 11de of 12de eeuw, niet zozeer als verdedigingsgracht maar wellicht om de talloze nauwelijks bevaarbare kronkels van de Leie in de Waterwijk te vervangen door een recht en breed kanaal.

De *huizen Blans* en *Losselincx* aan de overzijde (nummers 42 en 40) verdienen onze aandacht. Losselincx was *meerselier* van

beroep. Beide huizen, waarvan de bouwjaarvragen dateren van 1719, respectievelijk 1720, werden in 1962 op initiatief van de *Vrienden van Oud Gent* verkeerdelijk op identieke wijze gerestaureerd, want het laatste huis was zoals de plannen uitwijzen duidelijk veel nieuw-modischer. Iets verder rechts is een mooie maar verwaarloosde empire koetspoort (nummer 30) als het ware tussen de buurhuizen in geprangd. Ze werd in 1834 opgetrokken door textiel-fabrikant en schilder Pieter van Huffel als achteruitgang en koetshuis van huis De Pelikaen in de Sint-Kathelijnestraat (zie verder).

Nog wat verder staat een huis uit 1914 (nummers 4,6,8) op de plaats waar gedurende eeuwen brouwerij *De Naelden* gevestigd was. Rechts op de hoek met de Gelukstraat (nummer 18) stond destijds

Flatgebouw op de hoek Ottogracht - Achterleie
(foto auteur)

De verdwenen Ottogracht
(SAG, foto auteur)

Koetspoort van huis De Pelikaen, Ottogracht
(foto auteur)

een bakkerij, toen een huis wesende van oudts een backerije. De zijgevel werd in 1768 opgetrokken, het bouwjaar van de voorgevel is niet gekend.

Met de **Gelukstraat** betreden we het hart van de Waterwijk. Wie in de late Middeleeuwen van de Vrijdagmarkt naar de Gelukstraat liep bereikte via de *Struyvelstraete* het *Struyvelkens- of Langelkensbrugske* dat hier over de Ottogracht toegang gaf tot de Waterwijk. In de Gelukstraat waren er in 1905 6 herbergen. Huis nummer 20 aan de rechterkant werd al in 1495 vermeld als brouwerij *Den Wielken*, nu een backerije. Even voorbij de Sint-Katelijnestraat bereiken we aan de linkerzijde een laag, grijs gebouw met koetspoort (nummer 31-39). Het maakte tot in 1905 deel uit van herberg *Den Oranjeboom*. Reeds op het einde van de 15de

eeuw stond hier een brouwerij met aanpalende herberg. Op het panoramisch plan van Gent uit 1534 is deze duidelijk zichtbaar. De herberg wordt nog eens vermeld in 1680 en in 1778 trok herbergier *Joannes Monteyne* achter zijn café een beluik van 9 huisjes op, met een achterpoortje naar de Oude Vest (nummer 33), daar waar nu een houten poort toegang geeft tot garageboxen en waar de herbergier vroeger een toegang had naar zijn *rollebaene*. Het beluikje is nu verdwenen, de twee beluikhuisjes die bijkomend in 1830 op de koer van de herberg werden opgetrokken zijn bewaard gebleven.

We keren terug naar de **Sint-Katelijnestraat**. In het vijfde huis links, een smal en grijs gebouw, werd ooit de mooie poortomlijsting uitgebroken en herplaatst in de gevel van brouwerij *De Zwaene* op de Korenlei. Archi-

tect *Bellemans* trok in 1701 even verder een huis op in overweldigende Lodewijk XIV-stijl. Het is een schoolvoorbeeld van Vlaamse barok met zijn typische afwisseling van houten balustrades en stenen borstweringen (natuursteen voor de rijken, hout voor de armen). De natuurstenen deuromlijsting en het schrijnwerk zijn op elkaar afgestemd: het bossagewerk in witsteen loopt verder in de omranding van het deurpaneel. Centraal op de deur bevindt zich een mascarón omgeven door acanthusbladeren. Vóór de restauratie in 1916 had hij een trekking in de mond. Boven de slotsteen stond sinds de 20ste eeuw een pelikaan, waaraan het huis van dan af zijn naam dankte: *De Pelikaen*. Hij werd recent weggenomen uit vrees voor erosie.

In 1790 diende dit huis gedurende korte tijd als woonplaats van de

zusters theresianen, drie jaar later van de ongeschoeide karmelieten. In 1810 brachten de Fransen er soldaten in onder. Daarna was het woonhuis van kunstschilder en katoenfabrikant Pieter Van Huffel, die zijn spinnerij in de nabij gelegen Oudevest uitbaatte. Van 1916 tot 1930 werd het huis de zetel van de Gentse Commissie voor Monumenten. Het is nu in privébezit. Het huis er pal tegenover was vroeger woonplaats van schilder Frits Van Den Berghe, nadien van UG-rector Vandepitte.

Koopman Pieter De Moerloose deed een bouwaanvraag in 1700 voor het pand nummer 24. Zijn nakomelingen woonden er de hele volgende eeuw. De oorspronkelijke gevel is nog nagenoeg intact tot aan de vroegere kroonlijst. Later werd een tweede verdieping met steil lessenaardak eraan toegevoegd,

Beluikhuisjes in de Gelukstraat
(foto auteur)

Huis De Pelikaen, Sint-Katelijnestraat
(foto auteur)

Huis De Moerloose, Sint-Katelijnestraat
(foto auteur)

waarna bepleistering en gedeeltelijke ontmanteling van de deuroplijsting volgden.

Het *Huis Pieter De Meulemeester* (nummer 26) dateert van 1775. Het werd gebouwd in Lodewijk XVI-stijl en is tot op heden nagenoeg onveranderd. De eigenaar diende in 1787 een aanvraag in voor de plaatsing van een koetspoort in een aangekocht aanpalend huisje (nummer 28-32). Nadat ze geweigerd

Herberg De Vossestaert, nu met grijze gevel, Sint-Katelijnestraat

(foto auteur)

werd diende een tweede aanvraag in, ditmaal voor een nieuwbouw waarbij de benedenramen omwille van de toch wel erg brede koetspoort een erg excentrische positie moesten innemen. Ditmaal werd de vergunning wél verleend.

Even voorbij huis De Meulemeester stond sinds 1634-1635 een huis (nummer 34-38), gebouwd door Maximiliaen Reynacx,

officiële *stadserfscheider* en stadstimmerman. Na verbouwingen in 1873 werd in het rechtse gedeelte herberg *De Vossestaert* ingericht.

Aan het einde van de 19de eeuw had de samenwerkende maatschappij *De Vrije Bakkers* in dit huis haar zetel. De bakkerij was voorzien van de eerste industriële ovens van Gent, met een rolbare bakplaat waarop tientallen broden tegelijk konden gebakken

Huis Napoleon de Pauw, Goudstraat

(foto auteur)

worden. De winst, de *deel* genoemd, werd onder de leden verdeeld naargelang het aantal aangekochte broden, met andere woorden volgens de grootte van het gezin. Later kwam de splitsing met de coöperatieve Vooruit nummer 1, die naar het *Garenplaatsken* zou trekken.

Naast herberg De Vossestaert konden dorstigen in 1905 in de Sint-Kathelijnestraat ook nog terecht in café

In de Grootte Pint (nummer 21), of sinds 1880 in herberg *De Zwaan*, op de hoek met de Goudstraat. Echte alcoholici hoefden vanaf de 17de eeuw maar dit hoekje om te gaan tot aan café *De Drie Ruymers* (nummer 4), of sinds 1905 tot aan *Café Du Télégraphe* (nummer 10). Andere herbergen uit die periode waren *In de Mouterij* (nummer 1), dat langs de Krommewal *A la Bienvenue* heette, *In het Tonneken* (nummer 25), met een houten biertonnetje als uithangbord, en op de hoek met de De Beersteeg *'t Keetje*.

Aan de overzijde van de **Goudstraat** kijken we uit op *Huis Napoleon de Pauw*, voorheen het *klooster van de arme klaren of clarissen of colettienen* (nummer 21).

Coleta Boelet, de beschermvrouwe van kinderen en aanstaande moeders, werd geboren in Amiens in 1381. Haar vader was timmerman bij de benedictijnen. Haar tot dan kinderloos gebleven moeder was al ouder dan 60 jaar maar samen met haar man smeekte ze nog steeds dagelijks een kind af bij Sint-Nicolaas (Nicoleta). Hun beider opzet lukte en de jonge Coleta ontpopte zich tot een erg vroom meisje. Nadat ze eerst 5 jaar als kluizenaarster had geleefd kreeg ze van de paus de toelating om de clarissenkloosters in Frankrijk te hervormen in armoede

en gebed. Haar eerste hervormingen waren gebaseerd op de regel van de H. Franciscus en de H. Clara. In 1251 had paus Innocentius IV op verzoek van deze laatste de clarissen toegestaan renten en onroerend goed te bezitten. Dit werd in 1261 door Urbanus IV bekrachtigd. Van dan af waren binnen deze kloosterorde twee stromingen ontstaan: de rijke klaren of urbanisten en zij die tegen rijkdom en bezit waren, geen vlees aten, op een stro-matras sliepen, en zo verder: de arme klaren.

Coleta werd in 1442 te Gent geestdriftig ontvangen. Hiervan getuigt nog steeds het schilderij van *Jozef Paelinck* in de Gentse Sint-Baafskathedraal, waarop de stadsmagistraat haar de verlofbrief overhandigt voor het stichten van een klooster tussen Goudstraat en Leie. In werkelijkheid was dit klooster reeds opgericht in 1427 als het huis of *hofken van Bethlehem*, op een grond van Helena Scappels en met geld van de gezusters Halewijn. Deze 'stichting' van Coleta is ook afgebeeld op een glasraam in het noordelijk transept van de Sint-Jacobskerk. Na haar dood in Gent in 1447 kreeg Coleta vele vereerders waaronder Margaretha van York. Ze werd begraven op het kloosterkerkhof en in 1604 zaligverklaard. De arme klaren werden net zoals de penitenten in 1577 verbannen; ze

waren toen met 22. Ze trokken met de relieken van Coleta naar Arras en Kamerijk. In 1584 keerden ze terug en begonnen aan de wederopbouw van hun grotendeels verwoeste klooster. Grootscheepse verbouwingen volgden in de 17de eeuw. In 1782 werd het klooster verbeurd verklaard en vijf jaar later grotendeels gesloopt. De straatvleugel en kapel langs de Goudstraat werden classicis-

Lobkowitz en met hun Coleta-relieken weggetrokken naar het karmelietessenklooster van Rijsel. In 1791 kwamen ze terug naar Gent, maar omdat hun klooster niet meer bestond trokken ze in bij de bernardinnen of cisterciënzerinnen van Nonnenbos of Nieuwenbos. In 1796 werd de stichting ontbonden, in 1804 waren ze opnieuw herenigd in het begijnhof van O.L.V. ter Hooie en in 1814 be-

Het Huis de Pauw werd in het begin van de 19de eeuw in empire-stijl verbouwd naar ontwerp van de reeds vermelde Bernard de Pauw. Later trok zijn aangenomen zoon Napoleon erin.

We lopen voorbij aan de **De Beersteeg**. Dit steegje liep destijds dood op een watertrap naar de Leie. Links stond de muur van het klooster van de arme klaren.

18de eeuw eigendom van meester *Van Overwaele*, advocaat bij de Raad van Vlaanderen en heer van Maldegem. In 1753 verbouwde hij het pand in Lodewijk XV-stijl (rococo). In 1821 werd het door fabrikant *Deleu* neoclassicistisch vergroot. Opmerkelijk is het mooie smeedwerk van de supraporte: ze stelt een anker voor met scheepstouw en een Mercurius helm en staf, omringd met bladwerk en strik.

Klooster van de arme klaren, huis van de lekenzusters, Goudstraat
(foto auteur)

tisch verbouwd met behoud van een groot gedeelte van het opgaand metselwerk, zoals het grote gotische kapelraam in baksteen-metselwerk, nog zichtbaar vanuit de Sint-Katelijnestraat. Op het binnenkoertje achteraan is rechts nog steeds het gotische huis van de lekenzusters te zien, recent verbouwd.

De arme klaren waren ondertussen met toelating van bisschop

De Beersteeg, parkje aan de rechterzijde
(foto auteur)

trokken ze een huis op de Begijnhofdries van het Sint-Elisabethbegijnhof, het *monasterium Bethlehem*, waar ze nu nog met negen zusters zijn.

Op 6 maart 2000, haar liturgische feestdag, greep daar een uitgebreide viering plaats van de H. Coleta ter herdenking van het feit dat in 1499 Johanna van Castilië, in verwachting van de latere keizer Karel, hier op haar graf kwam bidden.

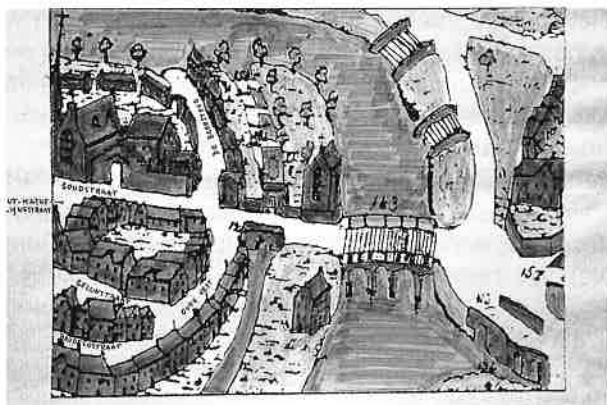
Rechts op het einde, waar nu een buurt-parkje ligt, liet in 1912-13 *weduwe Verdonck* het jongste beluik van Gent optrekken op de plaats van een vroegere stoomweverij, later stoomververij. Midden van de 19de eeuw lag hier de werf van J.J. Verkercke, handelaar in steenkoelen zoals een porseleinkaartje ons leert.

Het huis op de hoek Goudstraat-Oude Vest (nummer 23) was in de

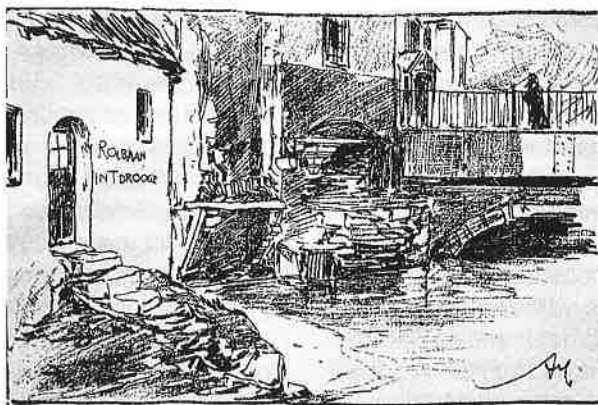
Huis Van Overwaele-Deleu, deurwaaier, Goudstraat
(foto auteur)

Langs de linkerzijde van de Oude Vest werd hier vermoedelijk in het begin van de 14de eeuw een vestingswal, de *Sint-Jacobsveste*, eeuwen later *Oude Veste* genoemd, aangelegd ter verdediging van de Waterwijk. Op het einde van de Goudstraat strekte zich de Minnemeers of *Peirdemeers* uit tussen de Oude Vest, de De Beersteeg en de Achterleie. Dit terrein bestond aanvankelijk uit *gemeene upstallen*,

Tovenares- en Minne-meersbrug, naar het Panoramisch Plan van Gent, 1534

(foto auteur)

De overdekte rolbaan naast de Minne-meersbrug (A. Heins)

(foto auteur)

dit wil zeggen gemeenschappelijke meersen voor het vee en voor het bleken van linnen. Ook voor de houtstapel, de boogschutterij en vooral voor mesthopen bleek het terrein populair. Het strekte zich uit langs beide zijden van de Leie en er kwamen talrijke afwateringen in uit.

Over de Minne-meersgracht liep het houten *Tovenaresbrugskes* (*Pont de la Sorcière* confer Atlas Napoléon), dat in 1534 in steen werd herbouwd. Het werd in de 17de eeuw ook *Bellemakersbrugskes* genoemd, als verwijzing naar het huis van de *Van Laerebekes* dat er tegenaan paalde en waar onder meer kleine klokjes en bellen geproduceerd werden (zie verder).

Van de **Minne-meersbrug** (*Pont du Pré d'Amour*) is voor het eerst sprake in 1338, als een vaste houten brug over de Leie in het verlengde van de Goudstraat naar de Groenstraat en Nieuwland aan de overzijde.

In 1545 afgebroken werd ze pas in 1562-63 vervangen door een stenen brug met drie bogen. In 1754 werd de brug herbouwd als een houten draaibrug die op haar beurt in 1800-1802 veranderd in een ophaalbrug naar Hollands model, de *Liefkensbrug*, een initiatief van Lieven Bauwens. Deze brug was zogezegd 'sneller' in bediening, maar omdat het tegendeel bleek werd ze al na enkele jaren opnieuw vervangen door een houten draaibrug en in 1870 door een ijzeren draaibrug.

Tussen Tovenares- en Minne-meersbrug stond een kapel waarover verder niets geweten is. Vanaf 1534 oefende de Jongeschuttersgilde van Sint-Sebastiaan op een terrein naast de kapel. Later kwam daar een blekerij en bouwde de stad er een reeks zeer kleine huisjes voor de armen van Sint-Jacobs. Het betrof hier een erg grote concentratie van uiterst laag getaxeerde huisjes, in de aard van de Gentse Apostel-

huizen. Tussen de De Beersteeg en de Leie, op het noordelijk deel van de Minne-meers, werden in 1706 door koopman *Anthone Soetaert* op de braakliggende grond, de *braeke*, langwerpige stenen kazernes opgetrokken als logement voor soldaten, in de volksmond al spoedig de *barakken* geheten. Hier werden in 1709 de troepen van Marlborough tijdens zijn alliantie met de Hollanders tegen de Fransen tijdelijk ingekwartierd.

Links, tegen de oude Minne-meersbrug aan, hadden tussen 1638 en 1656 de *Van Laerebekes*, traditioneel een familie van ketelslagers en handelaars in koperen ketels maar geëvolueerd tot kanonfabrikanten en wapenhandelaars, hun kopersmeltoven, waar wellicht vroeger sporadisch ook klokken werden gegoten. De gieterij, het werkhuis en de privé-woning lagen hier achter elkaar. Opvallend was de hoge schoorsteen,

een dankbaar onderwerp voor lokale landschapschilders. In 1775 stond op deze plaats de herberg *Het Land van Belofte*, met een *rollebaene int drooghe*.

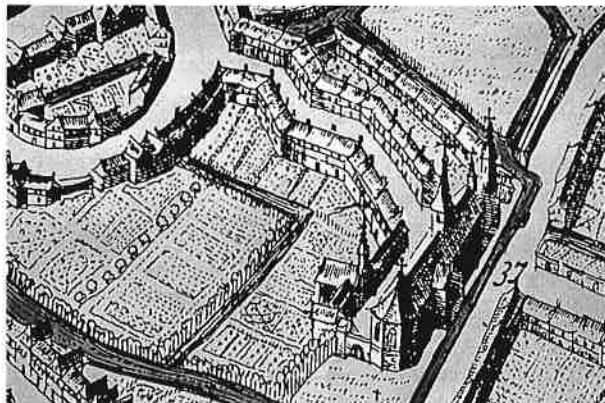
In het laatste kwart van de 18de eeuw verzeen tal van suikerraffinaderijen te Gent. *Joannes Van der Woestijne*, licentiaat in de medicijnen, vormde in 1785 de barakken om tot een suikerraffinaderij. Tijdens het eerste decennium van de 19de eeuw breidde de raffinaderij uit waarbij de reeks kleine huisjes verdween en een deel van de noordelijke Minne-meersgracht werd overwelfd. Gans het gebied langs de Leie, tussen Zuivelbrug en Sint-Jorisbrug, ging nu deel uitmaken van een langgerekte vroegindustriële site, gemiddeld 40 meter breed, die langs de Visserij doorliep tot aan de Keizerpoort. Nog vóór 1830 liet een opvolger van Van der Woestijne bij zijn raffinaderij een *jardin à l'anglaise* aanleggen.

Feestzaal Nemrod, Goudstraat
(foto auteur)

Enkele bomen van toen staan nu nog binnen de recreatieruimte van de school die later in de voormalige raffinaderij werd ondergebracht.

In 1852 werd de raffinaderij na een kortstondige overname door P. De Vos opgedoekt en in een gedeelte van de gebouwen vestigde zich de kruisboogschuttersmaatschappij *Nemrod*. In 1844 opgericht door baron *Léon de Saint-Genois* hield deze vereniging zich bezig met de balboogsport met gaaipers of wip (bij dit type kruisboog is de traditionele glijgleuf voor pijlen vervangen door een metalen loop waarvan het achterste deel over een bepaalde afstand horizontaal is doorboord, zodat een gleuf ontstaat van 15 à 20 cm lengte, waarin de pees heen en weer kan glijden; de balboog wordt niet tegen maar boven op de schouder geplaatst. De ballen bestaan uit een legering van lood, zink en tin). De leuze van de vereniging, die uit filantropische overwe-

Grondplan van het Sint-Jacobsgodshuis, naar het Panoramisch Plan van Gent, 1534
(foto auteur)

gingen ook deelnam aan halfvastenstoeten, was *Hou vast en mik wel*.

In een ander gedeelte baatte *Alexander De Beer* een nagelfabriek uit. Op kosten van het stadsbestuur werd de rest van de noordelijke Minnemeersgracht in 1852 overwelfd, zodat de baron voortaan in een grotere en gemakkelijker feeriek te verlichten tuin openluchtspetakels of bals kon geven en ook een betere toegang had tot de salons en de feestzaal. Deze bestaat trouwens nog steeds en wordt momenteel fraai gerestaureerd. In 1893 werd *Nemrod* ontbonden. Een deel van de gebouwen was toen reeds verhuurd voor een bewaarschool en een patronage voor jonge meisjes uit de Sint-Jacobsparochie.

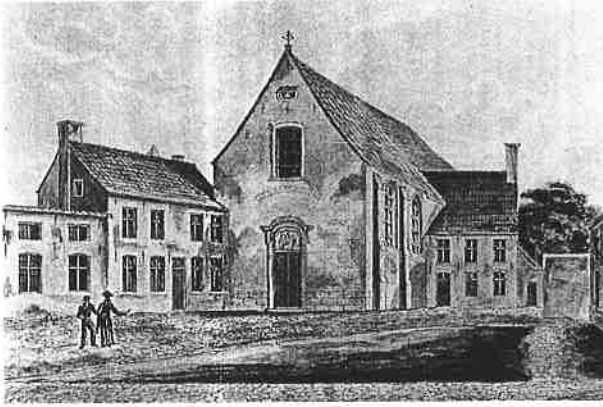
Aan de overzijde van de Leie, achter de Huidevetterskaai, lag destijds het Sint-Jacobsgodshuis te midden van moerassen en meersen, *het sente Jacopshuus op*

tNieulant, op de plaats van de huidige **Van Caeneghemstraat**. Het plan van Hondius toont een complex omheind door de grachten van de Huidevettersleie en afgesloten door een muur, met twee toegangspoorten en een rechthoekig pleintje. Naast de kerk bevond zich een kleine kapel met ernaast een toegangspoort naar het kerkhof. Tussen kerk en kapel stond het huis van de *meesterigghe* en daar rechtover het groot gebouw van de pelgrims, dat wellicht als keuken en slaapzaal dienst deed. Aan weerszijden van het straatje dat naar de hoofdingang liep, op het huidige kruispunt van de Van Caeneghem-, Moestuin- en Groenstraat, lagen de huisjes van de proveniers (ouderlingen, ook koppels), elk afgesloten door een voorhofje. Er werden maximum 34 pensionarissen toegelaten.

Het godshuis bestond reeds in 1257. Rond 1270 werd door ex-bedevaarders van Sint-

Jacob-in-Compostella binnen de gilde van Sint-Jacob een broederschap opgericht. Een akte van 1283 verleende hun toelating tot het celebreren van missen in de kapel van het godshuis. De gilde was eigenares van het godshuis, waar een *kapelrie* werd opgericht. De benoeming van de kapelaan gebeurde door de abt van de Sint-Baafsabdij. De proveniers betaalden een jaarlijkse *prove* en ontvingen zelf een *prebende* (geld of goederen) voor hun levensonderhoud. Daarnaast kregen ze 9 keer per jaar een *suvelgheld*, wellicht om er boter en kaas mee te kopen. Ook armen en pelgrims werden er opgevangen, tot 30 per dag.

In 1327 bracht een pelgrim een kostbaar kruisbeeld mee, waar rond later in het godshuis verschillende mirakelen zouden plaatsvinden. In 1540 volgde confiscatie, waarbij de 30 huismeesters of regeerders, afkomstig uit de zes Gentse parochies, werden vervangen door het centrale gezag: de hoogbaljuw en vier schepenen van beide schepenbanken. Tot dan had het godshuis steeds bij de Sint-Jacobsparochie gehoord, maar nu ging het over naar de parochie van H. Kerst-Sint-Salvator. Tussen 1796 en 1804 was het godshuis gesloten, in 1805 ging het opnieuw open. Ondertussen was een bijzondere verering

Kapel van het Sint-Jacobsgodshuis
(SAG, foto auteur)

ontstaan voor het beeld van *O.L.V.-ter-Zwaluwen*, afkomstig uit de voormalige kapel van de Tempeliers, dat bij de heropening in de kapel geplaatst werd. De legende vermeldt een metalen beeld, voor de beeldenstormers verborgen in een eik buiten de stadspoorten, waarrond massa's zwaluwen vlogen. Het beeld werd eerst ter plaatse in een kapelletje geplaatst, nadien verhuisde het naar de ondertussen verdwenen kapel van de Tempeliers en dan naar het Sint-Jacobsgodshuis. In 1864, bij de verkoop en definitieve ontmanteling van het godshuis, werd het overgebracht naar de Nederpolder bij de zusters van de Kindsheid Jezus. Nu bevindt het zich in het Bijloke-museum. Een anoniem 18de-eeuws schilderijtje van het beeld bevindt zich in het Gentse augustijnenklooster. De kapel van het godshuis bleef in gebruik tot in 1869.

Langs de Minnemeerskaai wandelen we naar de huidige Minne-

meersbrug. In 1908 werd hier ter vervanging van de oude brug een nieuwe verhoogde boogbrug gebouwd tegenover de Kongostraat, reden waarom deze brug in de volksmond al spoedig de naam *Kongobrug* meekreeg. Men testte haar in 1909 uit met een wagen geladen met 50 ton stenen en getrokken door 16 paarden: De vier gaslantaarns op de hoeken werden later overgeschakeld op elektriciteit.

We lopen voorbij aan het MIAT op de vroegere **Minnemeers**. Dit langgerekte terrein was aan het einde van de 18de eeuw in gebruik als stapelplaats, scheepswerf en staanplaats voor karren van de bedrijven in de Oude Vest. In 1836 waren er nog 16 kleine brugjes over de Minnemeersgracht, als verbinding met de achtererven van de huizen langs de Oude Vest. In 1849 werd de gracht ontslijkt als voorzorgsmaatregel tegen de cholera en in 1852 werd zoals

De sluis aan het Reke
(foto auteur)

gezegd het noordelijk gedeelte overwelft. Vier jaar later werd de zuidelijke Minnemeers, die toen reeds berucht was omwille van de talrijke sluisstoringen die er plaatsvonden, grotendeels bij de Botanische Tuin gevoegd. In het begin van de 20ste eeuw werd het zuidelijk stuk Minnemeersgracht gedempt om uitbreiding toe te laten aan de NV Desmet-Guéquier (zie verder). Pas in 1912 ging men over tot verdere urbanisatie, waarbij de opgehoogde Minnemeers en de Baudelokaai als straten aangelegd werden.

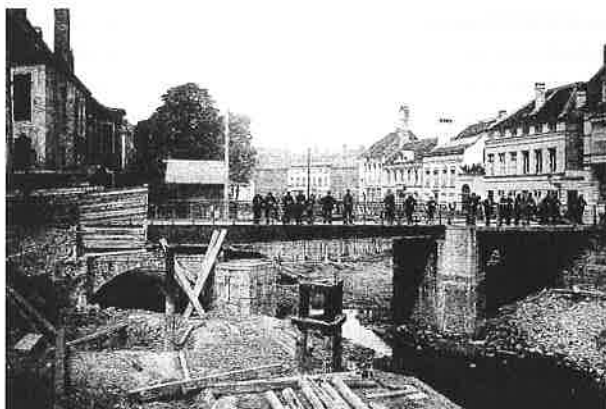
Via **Blekersdijk** en **Reke** gaan we naar de Sint-Jorisbrug (een *reke* is een smal, langwerpige stuk grond, een soort dam). Deze dam of dijk, in oorsprong een trekweg voor schepen, werd einde 16de eeuw opgehoogd om als trottoir te kunnen opgehoogd om als dienden tussen Nieuwland en de kalkoven aan het begin van de Ham. Rond het einde van de 19de eeuw

werd hij druk gebruikt door de arbeiders die werkten in de fabrieken aldaar.

Het huis van de hoofdsluiswachter uit 1909 is geklasseerd. Met balken kan de Leiestuw gesloten worden voor onderhoudswerken. Tegenwoordig is de sluis onbemand.

De **Sint-Jorisbrug** lag oorspronkelijk in het verlengde van de Steendam. Ze werd gebouwd in 1344 en in 1910 vervangen door de huidige *Kemelbrug*. Het vroegere bruggenhoofd is nog zichtbaar vanaf de overzijde van de Leie. In 1213 werd hier aan het einde van de Korte Steendam de Sint-Jorispoort gebouwd. Ze werd afgebroken in 1577.

Van op de brug ziet men links de **Ham** - een *ham* is een hoger gelegen grond binnen de meanders van een rivier. Dit gebied was laaggelegen, moerasig en doorsneden door vele grachten en waterloopjes. Pas in de loop van de 19de eeuw kwam hier de eerste

Sloping van de Minnemeersbrug

(foto auteur)

urbanisatie met talrijke industrieën en blekerijen. Hier stond van oudsher een watermolen, *den coperen ende oock den slijpmeulen op de Meulebeke*. In het begin van de 18de eeuw werd hij eigendom van de familie *d'Hane* en in 1716 werd hij overbouwd met een windmolen, type stellingmolen, twee jaar later uitgebreid met een molenaarswoning.

De *Rode Toren*, te zien op het panoramisch zicht van 1534, werd in 1270 opgetrokken in rode baksteen en in 1578 afgebroken door de calvinisten. De

stenen brug er naar toe, de *Pasbrugge*, vertrok van op de hoek Tussen 't Pas - Nieuwbrugkaai en gaf toegang tot de *Lange Steendam*, een dijk die naar de Sint-Baafsabdij liep. De Lange Steendam werd in 1540 door de aanleg van de Spaanse citadel doormidden gesneden, waarbij enkel de Rode Torenkaai overbleef. Voorbij de toren lag over de Leie een houten, draaibare brug. Vanuit deze toren werden volgens sommige weinig controleerbare bronnen vadermoordenaars in een koevel genaaid in het

Brouwerij De Lelie, Steendam

(foto auteur)

water geworpen. De Lange Steendam werd later helemaal weggegraven zodat de Leie hier breder werd. De Pasbrug verdween in 1908.

We begeven ons nu naar de **Steendam**. De *Korte Steendam*, ook de *Steendam tusschen Poorten* genoemd (*Rue Saint-Georges* onder de Fransen), liep van aan de Steenpoort of *Kernemelckpoorte* bij Sint-Jacobs tot aan de Sint-Jorispoort. Hij werd verhard en gekasseid in 1327. Pas aan het einde van de 13de eeuw was op de Korte Steendam sprake

Brouwerij Excelsior, Steendam

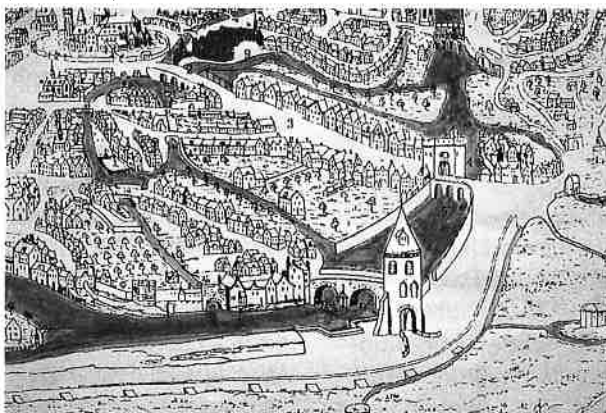
(foto auteur)

van de eerste bebouwing. Het plan van 1534 laat aan weerszijden reeds bebouwing zien met zowel houten als stenen huizen. Door de aanwezigheid van tal van waterlopen werden langs de Steendam, reeds sinds de Middeleeuwen een straat van afspanningen, verschillende brouwerijen opgetrokken. Vier gevels van toen zijn nog bewaard.

Aan de rechterzijde van de straat staat brouwerij *De Lelie* uit 1697 (nummer 89). Opgetrokken in bak- en zandsteen is de gevel in Lodewijk XIV-stijl

Sint-Jorispoort, Rode toren, Korte en Lange Steendam, naar het Panoramisch Zicht van Gent, 1534

(foto auteur)

Brouwerij De vier Heemskinderen, Steendam

(foto auteur)

Brouwerij De Goudblom, Steendam

(foto auteur)

sierlijk opgevat met een verhoogde hals, een dubbele voluut, een driehoekig fronton en een bloemknop op de top. De winkelpui op de benedenverdieping werd aan het einde van de 19de eeuw en in de 20ste eeuw sterk verbouwd.

In feite was de oude gevelstructuur, de kruisramen inbegrepen, nagenoeg helemaal verdwenen maar bij de restauratie van 1997 werden de witte natuursteen en de oorspronkelijke gevelindeling in de mate van het mogelijke hersteld. De houten gevel van *brouwerij De vier Heemskinderen* (nummer 79) of *De vier Gamainskinderen*, werd in 1731 in opdracht van koopman *Guillaume Van Haute* door blauwe hardsteen uit Feluy of Arquennes vervangen. De deur is nog oorspronkelijk. De rechthoekige vensters zijn afgelijnd met een waterlijst en onder de voluten met hun sier-vaas moesten erg plastische kraagstenen

met schelpmotief de strenge ordonnantie van de gevel verzachten. De bekroning van de halsgevel met een driehoekig fronton met oculus is typisch voor de meest populaire stijl van die tijd, de Lodewijk XIV-stijl. Naast de brede kelderdeur zijn boven de ingang de vier Heemskinderen afgebeeld, omgeven links en rechts door de brouwersattributen en door mooie acanthusbladeren.

Aan de linkerkant van de Steendam maakt de overdadig en log versierde gevel van *brouwerij De Goudblom* (nummer 112) van 1747 echt wel indruk. Bouwheer Gaspard Couvreur liet de gevel in rococostijl optrekken, met een groot jaartal, een groot opschrift en kolossale pilasters die bijna tot aan de daklijst reiken. De lange halsgevel wordt bekroond door een driehoekig, doorbroken fronton. Op het oorspronkelijke plan waren

de balkonleuning en de deurwaaier op de eerste verdieping veel meer versierd. Het balkon zelf rust op twee kraagstenen en onder het oeil-de-boeuf boven de ingangsdeur grijnst een maskertje ons toe. Op de gevel zijn boven aan de tekens van de brouwerij aangebracht. In de twee zijcartouches waren vroeger de brouwerijsymbolen geschilderd (mand en vorken).

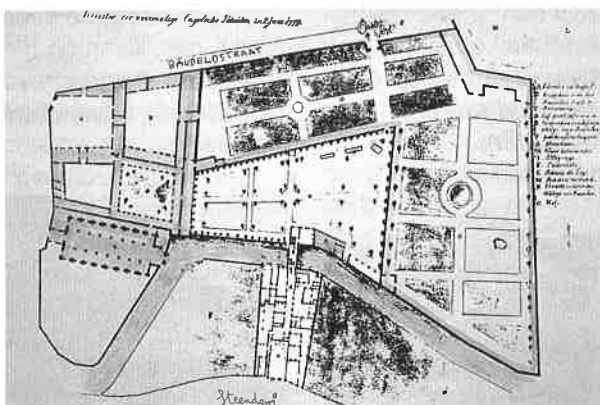
In het oorspronkelijk 18de-eeuws (nummer 74) werd later *brouwerij Excelsior* gevestigd, ontstaan door de fusie van twee Gentse brouwerijen (*Brouwerij van Gent* en *Florin & Maenhout*). Een latere fusie met *brouwerij Haecht* deed *brouwerij Excelsior* verdwijnen. Het pand werd in de 19de eeuw neoclassicistisch verbouwd, zoals onder meer de poortomlijsting laat zien. Het zoldervenster wordt geflankeerd door twee ruiten waarin de brouwersattributen zijn aangebracht. Het huis rechts, opgetrokken in traditionele stijl (1675), maakte ook deel uit van de brouwerij. Aan de achterzijde is de massieve vierkante mousteest met verschillende vloeren en een open bedaking voor het verwijderen van de dampen bewaard gebleven. Vóór het optrekken van het nieuwe *Excelsior*-woningcomplex was hij vanuit de IJkmeesterstraat goed zichtbaar.

We hebben ondertussen in de Steendam het Sint-Lievenscollege

(nummer 27-29) bereikt. In 1631 vestigden de *Engelse jezuiteten* zich met toelating van de abt van de Sint-Pietersabdij op deze plaats. Ze bouwden hier een klooster met kerk en school voor onderricht in de Engelse taal. De kerk stond aan de Steendam. De kloostergebouwen grensden achteraan aan het *Boudelo-leiken* en via een brugje bereikten ze aan de overzijde hun tuin, 29,5 roeden groot en helemaal omsloten door de tuin van de Boudeloabdij. Ze hadden trouwens een doorgangsrecht door deze tuin naar de Oude Vest.

Het klooster was tegelijk *vormingshuis voor het derde jaar*, een derde proefjaar na de voltooiing van de jezuitetenstudies. De kandidaten, nooit meer dan 8 tot 15, moesten zich bezighouden met de studie van de orde en haar ascese, met de zielzorg van de Engelse soldaten in de Gentse hospitalen en met de geestelijke leiding in het klooster van de Engelse benedictessen te Gent.

In 1763 kregen ze een kostbare relik in hun bezit: een doorn uit de kroon van Jezus, afkomstig van de Schotse koningin. In 1773 werd de orde ontbonden door paus Clemens XIV, de relik kwam in handen van de Gentse bisschop Van Eersel en belandde in 1834 in de Sint-Michielskerk, waar ze zich nu nog steeds

Grondplan van het klooster van de Engelse jezuiteten, Steendam

(foto auteur)

bevindt. De goederen van het klooster werden openbaar te koop aangeboden.

In 1778 liet de abt van Boudelo, *Engelbert Delforterie*, het hele complex na aankoop slopen.

Hij bouwde er met de hulp van architect Pulinckx en meester-metselaar Van De Cappelle een riant abtsverblijf in Lodewijk XVI-stijl, waarbij hij zich duidelijk liet beïnvloeden door de Parijse paleisarchitectuur.

In 1794 werd het prelaatshuis door de Fransen opgedoekt. In 1806 werd het verkocht aan het departementaal bestuur dat er de Gentse bisschopszetel in onderbracht.

Achtereenvolgens bewoonden de bisschoppen de Beaumont, de Broglie, Vandevelde en Delebecque het paleis, tot in 1845. Nadien trachtte een priester van de H. Maagdcongregatie uit Dendermonde er met weinig succes een school, het *gesticht Sinte Marie*, op te richten.

Rond 1850 werd in het pand op initiatief van het genootschap Sint-Vincentius-a-Paulo, gesticht door een aantal notabelen van de stad, een armen-school voor zo'n 300 jongens opgericht, de *Sint-Jacobsschool*. In de paardenstallen achteraan richtte men in 1862 de *Sint-Lucasschool* voor Architectuur en Schone Kunsten op, die al vrij vlug zou overgebracht

worden naar het Sint-Amandusinstituut aan de Oude Houtlei. In 1879 veranderde de naam in *Sint-Jorisgesticht*, een lagere school.

Nu zit hier het *Sint-Lievenscollege*.

Tegenover de Dodoensdreef, de voormalige toegang naar de Botanische Tuin, wandelen we de **Sint-Jansdreef** in en bereiken we de hoek Nieuwpoort - Oude Schaapmarkt. Links in de **IJKmeesterstraat** beheerst het beeld *Excelsior*, een jonge man die de armen uitstrekt (wat wil zeggen: hoger op) het straatbeeld. De *Vliegvanger* zoals hij in de Gentse volksmond wordt genoemd werd recent van het Zuidpark naar hier verhuisd. Het is een romantisch-classicistisch belle époqueewerk van de ons reeds bekende Pieter Van Biesbroeck. Gesticht door de Gentse schepenen rond 1191 strekte het

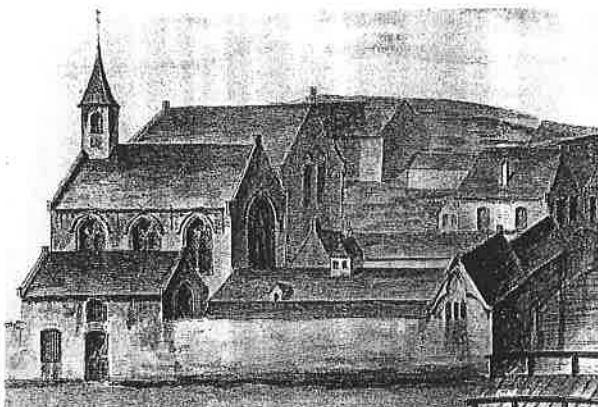
Het beeld *Excelsior*, IJKmeesterstraat
(foto auteur)

Sint-Janshospitaal of *Sint-Jan-Ten-Dullen* of *Sint-Jan-in d'Olie* zich naast de Steenpoort uit tussen de Oude Schaapmarkt, de Nieuwpoort (een terrein dat de stad verworven had buiten de Steenpoort) en de Veemarkt, nu Vlasmarkt. Men ving er armen, behoeftigen en pelgrims van Sint-Jacobs op, later ook zieken en krankzinnigen of *dullen*, hooguit een tiental. De gebouwen lagen rond een binnenkoer, de *dullen* woonden beneden. Bestuur en toezicht waren in handen van de broeders en zusters van het Gemene Leven met aan het hoofd een meesteres voor de onroerende goederen en een meester voor het roerend goed. Beiden waren benoemd door de schepenen van Gent. Later namen de augustinessen uit Ninove het bestuur over.

Waarom Sint-Jan-in-d'Olie? Volgens de overlevering werd de apostel en evangelist

Johannes in 96 tijdens de tweede grote christenvervolging van keizer Domitianus gevangengenomen in Azië, naar Rome gebracht en er in de kokende olie geworpen. Hij overleefde zijn foltering door de woorden van Christus uit te spreken en werd nadien verbannen naar het eiland Patmos.

Het godshuis had regelmatig financiële problemen door een te grote toeloop van behoeftigen en kreeg daarom van de stad bepaalde rechten toegewezen op de verkoop van wijn en zout, naast inningsrechten op lijnwaad en linnen aan het Lakenmetershuis en rechten op het gebruik van de speien (sluizen) aan de Rode Toren en aan de Ketelpoort. In crisistijden werd het aantal proveniers beperkt tot een dertigtal. De opgenomen *dullen* waren van beider kunne en moesten in ieder geval Gentse poorters zijn.

Het Sint-Janshospitaal, naar het Panoramisch Zicht van Gent, 1534
(foto auteur)

In 1440 woonden hier 10 *dullen*, 24 arme vrouwen, 2 meiden, 4 broeders en 8 zusters, in 1485 slechts 2 *dullen*. De godsdiensttwisten brachten overal financiële moeilijkheden mee. Om die reden verkreeg het godshuis in 1614 extra rechten op wijn en linnen en in 1615 dubbele rechten op het ijken van maten. Er woonden toen nog slechts 12 arme vrouwen, 6 zusters en 1 broeder in het godshuis. Vanaf het einde van de 17de eeuw mochten *dullen* die misdaden gepleegd hadden hier niet meer verpleegd worden. Ze werden opgesloten in de *chastelet* op de Koornmarkt op kosten van hun vrienden en verwanten.

In 1724 werden aan het hospitaal heel wat verbouwingen uitgevoerd. De oude kapel die stond in de bocht van de Vlasmarkt recht tegenover de Koningstraat, werd in 1743 afgebroken en architect

Bernard De Wilde ontwierp in 1745-48 een nieuwe kapel, het enige kerkelijk gebouw in Gent dat ooit in rococostijl werd opgetrokken. Ze werd gebouwd op het oostelijk punt van het hospitaalcomplex, dichtbij het Sint-Jacobskerkhof en de Kernemelkbrug. De eenbeukige kapel was voorzien van een halsgevel met gebogen fronton, versierd met een portaal, cartouches en een oculus, alles in Lodewijk XV-stijl.

In 1797 werd het godshuis door de Fransen afgeschaft. De mannelijke geesteszieken verhuisden naar het Duivelsteen, de vrouwelijke naar het gekkenhuis aan de Zandpoort. Het geheel van gebouwen werd als magazijnen verhuurd aan een zekere Bosquillon. Nadien kwam alles in handen van het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen. Van 1833 tot 1840 bracht de stad er een

kosteloze meisjes-school in onder. Ondertussen waren in 1836 de zusters van de Kindsheid Jezu hier ingetrokken. Het voormalige Sint-Janten-Dullen werd nu hun eerste klooster. Onder toezicht van het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen begonnen zij te zorgen voor vondelingen en uitbestede zieke kinderen. De Fransen hadden immers in 1811 bij wet het te vondeling leggen niet langer strafbaar gesteld en in verschillende steden de *rolle* of draaischuif ingevoerd (een draaicilinder rond verticale as, aan één kant open, zodat de baby er kon ingelegd worden).

In Gent begon dit opvangsysteem van vondelingen pas in 1820 te functioneren in het Sint-Janshospitaal, aan de kant van de Schaapmarkt, bij de poort naast het raam met ijzeren traliewerk. Gezonde vondelingen (60 tot 80% stierf na een paar dagen aan ondervoeding) werden meestal tegen een vergoeding uitbested op de buiten (toen op een bepaald ogenblik deze subsidie werd ingehouden gingen de voedstermoeders in staking en brachten ze de kinderen massaal terug naar het godshuis). De vondelingen werden gedoopt in de Sint-Jacobskerk (2335 dopelingen tussen 1816 en 1845, ten tijde van de *rolle* zo'n 133 per jaar). De kinderen kregen hierbij een familienaam afhankelijk van de vindplaats, de

weersomstandigheden, de eventuele herkenningstekens of voorwerpen die het kind bij zich droeg, de vinder of zijn beroep. Ook namen van steden, dorpen, landen, of deugdzaam, vrome, bijbelse namen, letters van het alfabet of allerlei gekke combinaties werden bedacht. In één op tien gevallen kwam later de moeder het kind terug opeisen aan de hand van sommige vroeger meegegeven herkenningstekens zoals een doorsneden speelkaart, maar de meeste kinderen waren dan al dood en wanneer ze nog in leven waren moest de moeder een gedeelte van de gemaakte kosten aan het hospitaal terugbetalen.

In 1863 werd de *rolle* afgeschaft omdat zij het te vondeling leggen blijkbaar in de hand werkte. (In Hamburg werd in maart 2000 aan een kinderopvangcentrum opnieuw een doorgeefluik voor baby's geïnstalleerd. Ook Berlijn, Lübeck en München hebben opnieuw een *rolle* in werking. Exacte cijfers over de opvang worden voorlopig niet vrijgegeven).

In 1844 werd de kapel opnieuw gebruikt als bidplaats. In 1871 verjoeg het liberale stadsbestuur de zusters. Een deel ervan zat reeds op de Kraanlei en verzorgde er ooglijders onder leiding van de befaamde dokter Libbrecht, de rest trok naar het vroegere hotel Van der Meersche aan de

De Rolle, Schaapmarkt
(foto auteur)

Saint-John's Church, Vlasmarkt
(foto auteur)

Nederpolder en enkelen gingen zich vanaf 1870 bezighouden met een bewaarschooltje in de Goudstraat.

De kapel werd vanaf 1886 een protestantse kerk. De anglicaanse gemeenschap zat sinds 1816 in Gent, aanvankelijk zonder vaste plaats voor de eredienst. Van de Sint-Pietersnieuwstraat waren ze verhuisd naar de voormalige capucienkerk aan de Brabantdam, nadien in 1886 naar het Sint-Janshospitaal. De nis boven de ingangspoort en de ramen werden toegemetseld, nadat het beeld van de H. Johannes uit de nis was gehaald. Op het muurtje in de nis brachten men het opschrift *St. John's Church* aan.

In 1963 trokken de anglicanen naar het Sint-Elisabethbegijnhof en in 1971 verdween het lange, spitse torentje van het Sint-Janshospitaal wegens bouwvalligheid. In 1972 werd de kapel verkocht aan een investeringsmaatschappij uit Westende. Ze is nu verkoopzaal.

We steken de Steendam over richting **Bibliotheekstraat**. In het begin van de Steendam stond destijds zoals reeds vermeld de Steenpoort. Ze behoorde samen met de Turrepoort, de Walpoort, de Ketelpoort en de Braempoort tot de 13de-eeuwse stadsomwalling. De Steenpoort werd gesloopt in 1523, de Karnemelkbrug over de

Ottogracht verdween in 1900. Rechts aan het begin van de Steendam is nog een stuk borstwering van de brug te zien.

De Ottogracht, gedempt in 1872-74, was vanaf hier door meerdere grachten met de Achterleie verbonden. Rechts van de Steendam vertrok de *Sint-Jansgracht* of het *Sint-Jorisvaerdeken* dat doorliep achter het godshuis Sint-Jan-in-d'Olie tot aan de Leie. Dit vaartje werd gedempt in 1831. Links liep het *Sleksken* of *Boudeloleiken* (gedempt in 1892) langs de Boudeloabdij tot aan de Leie, met afgifte van een zijtak, het *vaerdeken bachten den hof van de prelaten* (gedempt in 1773), dat uitmondde in de Minne-meersgracht en zo naar de Leie liep.

Achter ons staan rechts in het begin van de Steendam twee merkwaardige huizen (nummers 12 en 14-16). Het linkse, met een trapgevel in Balegemse klein formaat-steen en ontlastingsbogen boven de benedenverdieping, is duidelijk het oudste, rechts staat een vroegrenaissance huis uit 1613 met versierde muurankers. Vóór ons, op het nummer 9, stond tot in 1941 een bijna-copie van het prelaathuis, gebouwd in 1789 in opdracht van weduwe Dunin.

Op de hoek Ottogracht - Bibliotheekstraat hangt een herinne-

ringsplaat aan *Ferdinand Vander Haeghen* (1830-1913), bibliograaf en tien jaar lang hoofdbibliothecaris van de Gentse universiteit. Zijn zoon Victor werd op 28-jarige leeftijd archivaris van de stad, na uitgebreide studies in de rechten en wijsbegeerte te Gent, Luik, Heidelberg, Leipzig, Berlijn, Parijs (zijn vader had toch geld genoeg!). Hij doceerde paleografie aan de Gentse universiteit en werd in 1887 secretaris van de Gentse Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten. In 1911 werd hij voorzitter van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde.

We lopen door de Bibliotheekstraat naar het Baudelopark. De Bibliotheekstraat werd aangelegd in het begin van de 20ste eeuw samen met de Belfortstraat en de Kongostraat als een onderdeel van de nieuwe verbinding tussen het stads-

centrum en het Stapelplein, toen nog het centrale hart van de Gentse haven. De haven is ondertussen sinds lang naar het noorden opgeschoven. Op de voormalige kapel van de Boudeloabdij prijkt nu een lege klokkentoren. In 1661 goot *Pieter Hemony* 26 klokken voor de beiaard van Boudelo, in 1713 werden hier 5 klokken aan toegevoegd, vervaardigd door Joannes Pauwels.

In 1797, tijdens de Franse bezetting, voorkwam de Gente naar *Charles Van Hulthem* dat de Parijze naar Duhamel, die reeds de drie grote kerkklokken had opgekocht, nu ook de beiaard kwam weghalen om er het koper en tin uit te recupereren. De ex-kerk was immers Tempel van de Rede geworden en de klokken moesten ter plaatse blijven om de republikeinse feesten in te luiden. In 1860 werden, nadat verschillende klokken reeds

Overblijvend stuk borstwering van de Karnemelkbrug, Steendam
(foto auteur)

Een Boudeloklok in het belfortmuseum
(foto auteur)

verdwenen waren, 18 nieuwe gegoten door de Leuvenaer Van Aersschodt, terwijl orgelmaker Lovaert een pneumatisch klavier ontwierp. De beiaard gaf echter noch mechanisch noch muzikaal voldoening.

In 1911 was de beiaard van Boudelo tijdelijk in dienst van de stad tijdens de afbraak van het bovendeel van het belfort. Een aantal klokken werd naderhand overgebracht naar het belfort ter vervanging van aldaar afgekeurde exemplaren, en Louis Meire goot enkele nieuwe ter vervanging. Toch werd de beiaard van Boudelo stilaan ontmanteld. In 1946 hingen er nog 39 klokken. Nu is de hele toren geplundert. Sommige klokken functioneren momenteel in de beiaard van het belfort en 5 exemplaren bevinden zich daar in het museum.

We zijn nu in het **Baudelopark**, de voormalige tuin van de monniken van Boudelo, aangekomen. Na de Beeldenstorm waren de cisterciënzers van de abdij van Boudelo in Klein-Sinaai overgekomen naar het refugiehuis dat ze hier aan de Ottogracht sinds 1259 bezaten. In 1602 verkregen ze het statuut van abdij en begonnen ze de omliggende terreinen aan te kopen. Weldra volgde de uitbouw van een riant klooster. Aan de Ottogracht verrees het abtshuis, waar abt Patheet halfweg de 18de eeuw zijn prach-

Een dode tweehonderdjarige beuk in het Baudelopark
(foto auteur)

tige ontvangstzaal liet optrekken (interieur nu te bezichtigen in de Bijloke). In 1763 bouwde *Van Peteghem* in de kerk een nieuw orgel, waarop in 1765 de negenjarige Mozart kwam spelen.

In 1792 vluchtte abt Delforterie naar Groningen uit angst voor de Fransen, die naderhand de abdij een oorlogsschatting van 800.000 pond (nu zo'n 600 miljoen Belgische franken) oplegden en uiteindelijk alles confisqueerden. In de abdijgebouwen kwamen achtereenvolgens een *Ecole Centrale*, een *Lycée Militaire*, een *Koninklijk Municipaal Collegie* en in 1832 het Atheneum. In 1817 werd in de voormalige abdijkerk, sinds 1798 Stadsbibliotheek, ook de nieuwe Universitaire Bibliotheek ondergebracht, tot ze in de 20ste eeuw zou verhuizen naar de Rozier. De voormalige tuin van de monniken werd op initiatief van Charles Van Hulthem omge-

Het Pro Patriastandbeeld
(foto ateur)

vormd tot een Botanische Tuin, waarin achtereenvolgens verschillende orangerieën werden opgetrokken. Aan het einde van de 19de eeuw werd de tuin overgebracht naar de Ledeganckstraat. Enkele oude bomen getuigen nog van dit roemrijke verleden, hoewel recent een oude stervende beuk werd ontdaan van zijn takken om tijdens de Gentse feesten van 2001 te gaan dienen als kunstwerk.

We zijn nu aanbeland op de hoek Oude Vest - Baudelostraat. De **Oude Vest** was destijds een nauw straatje dat aansloot op de Otto- of Baudelostraat en uitgaf op een poortje naar de tuin van de monniken, de latere toegang tot de Botanische Tuin. Waar nu de Baudelostraat doorloopt naar de Leie stond in de 16de en 17de eeuw een geheel van huizen met trapgevels en met een vierkant uitkijktorentje (in 1569 door het

stadsbestuur verplicht). Het torentje keek uit over de Minnemeers en over een insteek van de Nieuwe Leie. Het huidige grijze huis links met uitspringende erker op de eerste verdieping, vlakbij de Baudelokaai, is het sterfhuis van vadertje Anseele, voorheen nog bewoner van de Ham.

Waar de Baudelostraat verbreedt alvorens te eindigen op de Baudelokaai kwam vroeger het *vaerdeken bachten den hof van de prelaten* uit in de Minnemeersgracht. Dit *vaerdeken* was een aftakking van de Boudelo-leitje achter de Boudelokapel. Naast de achtergebouwen van de Boudeloabdij lag ook haar *menagiebrouwerij*. In 1732 rees een geschil tussen de ververs die de gracht gebruikten voor hun lozingen, en de abt van de Boudeloabdij, die er het nodige water voor zijn brouwerij uit moest betrekken. Het gevolg was dat de Minnemeersgracht een nieuw afvoerkanaaltje naar de Leie kreeg, op voorwaarde dat de abt een cijns betaalde en het nieuwe kanaaltje onderhield. Het *vaerdeken* werd gedempt in 1772.

Rond het midden van de 18de eeuw bouwde *Lieven Roelants* hier één van de grootste textielververijen van Gent uit. Ze verhuisde in 1773 naar de leeg gekomen gebouwen van Judocus Clemmen op het Garenmarktje (zie hoger). Op de Oude Vest was ook een

tijkweverij gevestigd tussen 1715 en ± 1850 (tijk is doek van kemp- of vlaggaren, zeer gesloten geweven, vooral zeildoek dienstig voor matrassen, scheeps- en dekzeilen, tenten, overtrekken).

Tussen 1773 en 1783 trok men hier drie arbeidersbeluiken op, waarvan twee langs de kant Minne-meers en één zoals gezegd op het terrein van de Oranjeboom.

In het begin van de 20ste eeuw begon men met de urbanisatie door de verlenging van de Baudelostaat. Hierbij werd de oude ververij, nadien katoenspinnerij, afgebroken. De Minne-meers- en Baudelokaai werden aangelegd en in 1908 volgde de nieuwe Minne-meers-brug.

Waar nu het MIAT onderdak gevonden heeft stond eerst de *blauwververij Heye*, nadien *katoenspinnerij en -weverij Van Huffel*, die eerst werkte met een rosmolen, later met een stoommachine. In 1846 werkten hier twee van de oudste katoenfabrikantenfamilies van Gent samen: Ceuterick en Van Huffel. In 1864 werd *katoenspinnerij Desmet-Guéquier* vennoot met één vierde als eigendom. Wanneer deze middelgrote ondernemingen in moeilijkheden kwamen deed men geldinjecties door het wisselen van eigenaars. In 1892 was het de beurt aan Hebbelinck-Struye. Deze hervormden in

1896 de spinnerij: een nieuwe schouw, 30 m hoog, en een indrukwekkend ketelhuis naast de Minne-meersgracht. In 1905 kwam er een nieuwe spinnerij type Manchester, met een kelderverdieping en 3 bouwlagen met traptoren.

In dat jaar telde de Oude Vest 7 cafés waar de textielarbeiders hun dagelijkse miserie konden komen vergeten: *In de Rolbaan, Au Vélo-drôme, In de Paarden-meersch, In den Muzikant, In de Meibloem*, enz. waren aantrekkelijke, zelfs romantische benamingen voor deze schuil-oorden van arbeidersverdriet. In 1913 bouwde men in de spinnerij een transmissiegalerij met een reusachtig vlieg-wiel, dat met een riem of kabel de transmissie-assen en machines op verschillende verdiepingen aandreef. In 1919 werd het bedrijf overgenomen door UCO, het was toen 30 a groot. UCO baatte het uit tot in 1975.

We wandelen nu door de **Boudelostaat** naar de hoek met de Ottogracht. Pal tegenover nummer 81 stond in de 16de en 17de eeuw aan de linkerzijde van de straat de herberg *Venusbergh* (daar waar zich nu het ingangstuintje bevindt).

De monniken van Boudelo konden vanuit hun cellen alle activiteiten in deze herberg horen én zien en ze stoorden zich daaraan zo erg dat ze het pand

in 1688 uiteindelijk aankochten en met de grond gelijkmaakten.

Op de hoek met de Ottogracht staat een bronzen Pro Patria-gedenkteken in de ingangstuin van de voormalige Boudelostaat, later van het voormalig Atheneum. Het werd in 1920 vervaardigd door Charles De Cock op initiatief van burgemeester Braun (*Miele Zoetekoeke*), als aandenken aan de moedige weerstand tegen de Duitse inval-ers. Het smeedijzeren hekken rond deze ingang werd vervaardigd door meestersmid Jan Van Gendt, gevestigd op de Steendam, wiens zoons Ferdinand, Victor en Ernest Gentse wielrenners van het eerste uur waren.

Hier eindigt de wandeling.

Beknopte bibliografie

'Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Stad Gent', deel 4 NA, Ministerie van Nederlandse Cultuur, Gent, 1976
BROUWERS L., *De Jezuiten te Gent. 1585-1773, 1823-heden*, Gent, 1980
DE POTTER, F., *Gent, van den oudsten tijd tot heden*, deel VI, Gent, 1889
DESEIJN G., *Gids voor Oud Gent*, Antwerpen, 1984, Antwerpen-Rotterdam, 2001
DESEIJN G., *Rondom de Minne-meersgracht: Ontwikkeling van een vroeg-industriële site*, in 'Industrieel Netwerkmuseum Gent, Wandelingen 1, 29-57, Gent, 1989
DEVRIESE L., *De Gentse Waterwijk. Een*

ghebuerte uit het Ancien Régime, en 'Enkele bouwblokken in de Gentse Waterwijk. Evolutie van het huizenbestand sinds het einde van de 17de eeuw, in *Stadsarcheologie. Bodem en Monument in Gent*, Jaargang 19 nummer 1, 5-6, en 7-22, Gent, 1995
DEVRIESE L., MARYNS D., *Huizenbestand en bedrijvigheid tussen Oudevest en Minne-meersgracht in de 18de eeuw*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, Jaargang 13 nummer 4 Deel 52, 33-44, Gent, 1995
DEVRIESE L., *Koper in Gent*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, Jaargang 18 deel 69 cahier 13, Gent, 2000
DEVRIESE L., Venstertentoonstelling Gentse Waterwijk, juli 2001
GYSSELING M., *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen, 1954
HOORNAERT G., *Metseltekens in West-Vlaanderen en Noord-Frankrijk*, driemaandelijks tijdschrift, maart 1997
MICHIELS M., *Het prelaatshuis van Boudelo, zetel van de Handels-school Sint-Joris. Historisch overzicht 1623-1993*, Gent, 1993
PAS P., *De Wase en Gentse Boudelostaat. Van paleis in de moerassen tot eiland in de Waterwijk*, met bijhorende bibliografie, Gent, 1998
STEELS M., W.A. Mozart en een Gents orgel, in *Ghendtsche Tijdinghen*, jrg. 94 nummer 2, 64-68, Gent, 1975
VAN DOORNE G., VERHOFSTÉ A.M., *De stelling voorbij. 25 Jaar Monumentenzorg Gent*, Gent, 2000
VERSTRAETEN F., *De Gentse Sint-Jacobsparochie*, Deel I-II-III-IV, Gent, 1975, 1976, 1978, 1979

Ce jour'hui le vingt huit avoué Me
 huit ans trent trois à Dief heures avant
 midi;

Pardevant Notaire Marin Jacques Egger
 notre Notaire à la résidence de Gand, chef
 lieu de la province de la Flandre orientale en
 présence des sieurs Joseph Buyse et François Jozys
 vanderputte tous deux particuliers sans profession
 domiciliés et demeurant dans la dite ville de Gand
 témoins à ce requis.

Est comparu Maître Leonard Deyock avocat demeu-
 rant à Gand lequel nous a déclaré que le sieur Jean
 Henri Van der Vuerfabriquant demeurant à Gand s'est
 rendu au publicaire intente publique tenue par le mien-
 sire de moi soussigné Notaire le vingt trois du courant
 mois, selon procès verbal de la même date dûment
 enregistré, d'un établissement situé dans la Commune
 de Ledberghe ayant servi à une filature de coton
 avec mu chime à vapeur de la force de dix huit
 Chevaux, maison de Maître, cuisine, remise, forge,
 magasin et autres aptes dépendances, cour et
 jardin, grand en terrain quarante trois toises
 sept aunes, ainsi que le soul est sis et situé dans
 la dite commune de Ledberghe les Gand, près de la
 porte de saint Martin, avec six sept mètres à filer dits
 mull'ennye engros et en fin, quinze larves, un étréage
 double à huit têtes, puis demi étréage de quatre
 têtes et trois têtes de lanternes, un banc de six têtes
 de lanternes et autres objets et accessoires à la

« JE CREE UN SECOND MANCHESTER... ! »

DEEL TWEE

Vergelijkende inboedelbeschrijving van de technische uitrusting van enkele vroege gentse katoenfabrieken*

Guido Deseijn

Inleiding

Het geduldig en systematisch 'afschuimen' van rommelmarkten, *brocanteurs* en *bouquinistes*, 'prospecteren' zoals dat heet, kan ook voor een museum van industrieel erfgoed van groot belang zijn.

Talrijke historische voorwerpen, werktuigen, foto's en afbeeldingen allerhande, soms zelfs fragmenten van familie- of bedrijfsarchieven vinden zodoende hun weg naar een veilige plaats in een openbaar archief of een documentatiecentrum zoals dat van het MIAT... Zo werd onlangs een weliswaar bescheiden

Verkoopsacte van de katoenspinnerij Guinard aan van fabrikant Van Loo
(dossier Eggermont, MIAT)

Uittreksel uit het zogenaamd Plan Napoleon (1815) voor de gemeente Ledeborg, met intekening van de katoenspinnerij, woonhuis en Engelse tuin Guinard, juist buiten de Sint-Lievenspoort
(verzameling MIAT)

maar zeer interessant bundeltje vergeelde notarisdocumenten gerecupereerd, te onooglijk om een privé-verzamelaar te bekoren – dus imminent bedreigd. Nochtans bevatte het voor wie de inhoud aandachtig doornam, een schat aan informatie over één van de belangrijke textielbedrijven uit de pionierstijd van de Gentse katoennijverheid. Informatie die met grote zekerheid in geen enkel ander archiefbron terug te vinden is – notarisarchieven zijn meestal nogal gesloten en exclusief, en de kans dat deze ooit ontsloten worden is klein. In voorliggend

geval bracht de inhoud van de verworven documenten een volgend puzzelstukje aan voor de vroeg-industriële geschiedenis van de Gentse katoennijverheid. Geschiedenis die bijwijlen mythische vormen aanneemt maar moeilijk wetenschappelijk nog te staven valt bij gebrek aan informatie uit eerste hand.

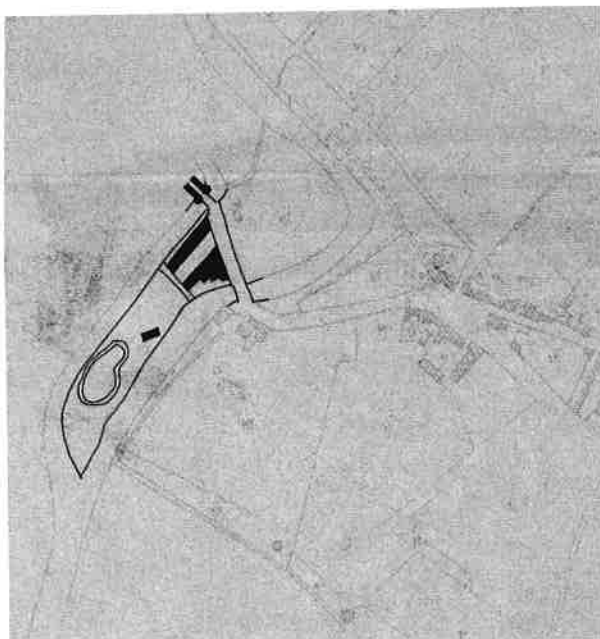
Men leze er Lieven Bauwens' populaire en aangedikte 19de eeuwse levensbeschrijvingen op na, tegenover Ann Suetens' kritische studie 'Lieven Bauwens. Een biografie aan de hand van zijn correspondentie' ⁽¹⁾.

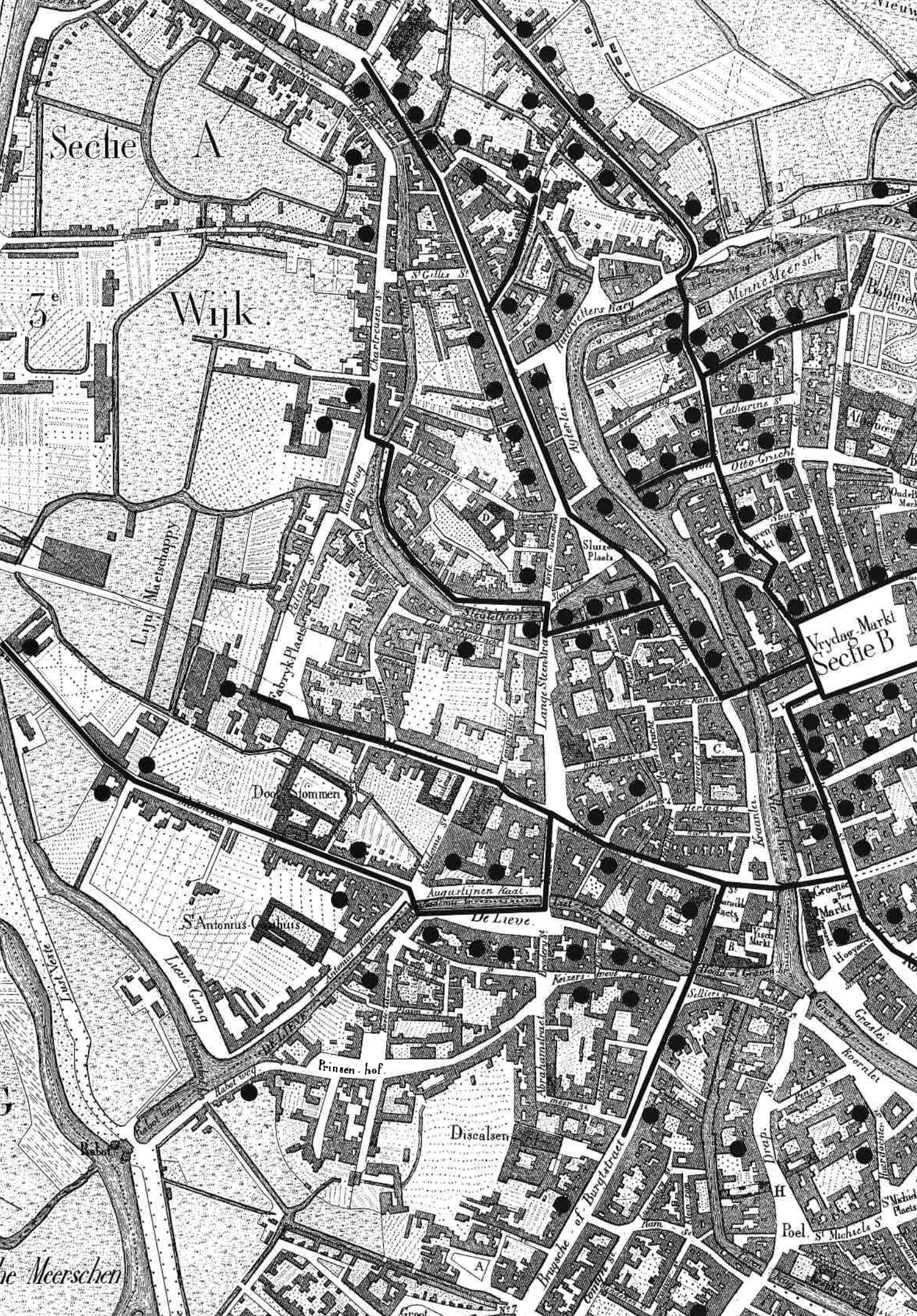
De ene zijn dood is de andere zijn brood...

"Gemakshalve kan men de geschiedenis van de moderne Gentse Textielindustrie laten beginnen in 1763. In dat jaar werd door Judocus Clemmen te Gent de eerste katoendrukkerij opgericht. Dit op zichzelf anekdotisch feit was het eerste symptoom van een aantal veranderingen, die het uitzicht en de structuur van de textielnijverheid te Gent ingrijpend zouden wijzigen..."

Zo vatte John De Visser in 1980, in het allereerste - toen nog bescheiden - VIAT contactblad ⁽²⁾ de aanzet tot een nieuwe industrie-tak samen die al gauw de toen nog voldoende invloedrijke florissante huisnijverheden der oude ambachten en neringen naar de kroon zou steken.

De katoendrukkerij was één van de eerste gangmakers van het industrieel tijdperk, met die kenmerken die eigen waren aan de Industriële Revolutie: concentratie van het arbeidsproces en de huisvesting, mechanisering, grootschaligheid.

Secie A

Wijk 3e

Lijm Maetschappij

Doer Stommen

S. Antonius O. huts

Lieve Geng

Prinsen-hof

Discalsen

De Meerschen

Vrydag-Markt Secie B

Groene Markt

Hooyen

Grasles

hoornlet

St. Michael Plaets

Poel St. Michaels S

St. Michael Plaets

St. Michael Plaets

St. Gillis St.

Wolvenhaey

Marine Meersch

Catharine St.

Otto Gyscht

Sluys Plaets

St. Janskerk

Lange Steenbr.

Augustijnen Kaal

De Lieve

Kaizer Meersch

Albra hamstrack

Prinsale of Burgstrack

St. Michael Plaets

Vrydag Markt

Hooyen

Grasles

hoornlet

St. Michael Plaets

Poel St. Michaels S

St. Michael Plaets

St. Michael Plaets

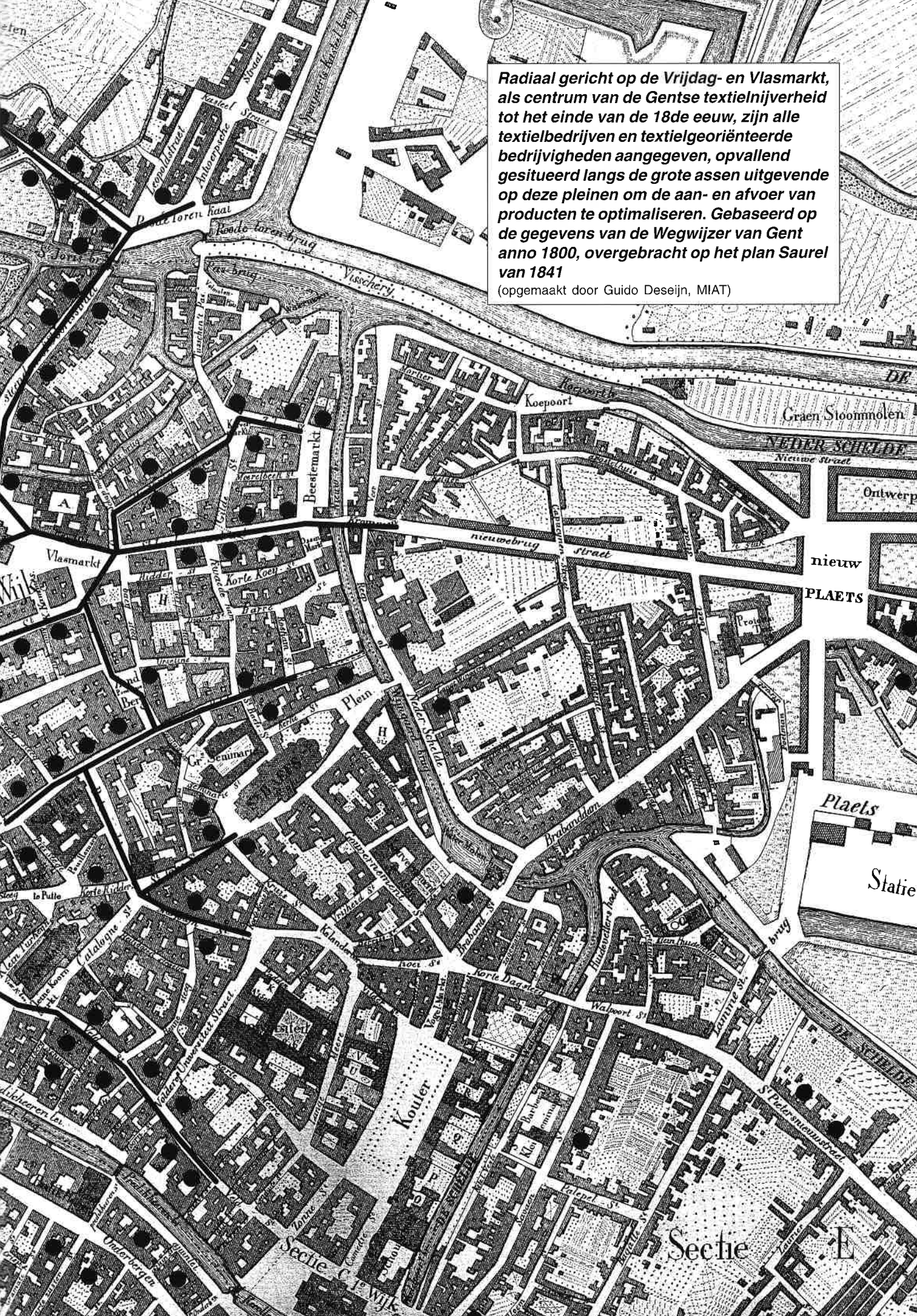
St. Michael Plaets

St. Michael Plaets

St. Michael Plaets

St. Michael Plaets

Radiaal gericht op de Vrijdag- en Vlasmarkt, als centrum van de Gentse textielnijverheid tot het einde van de 18de eeuw, zijn alle textielbedrijven en textielgeoriënteerde bedrijvigheden aangegeven, opvallend gesitueerd langs de grote assen uitgaande op deze pleinen om de aan- en afvoer van producten te optimaliseren. Gebaseerd op de gegevens van de Wegwijzer van Gent anno 1800, overgebracht op het plan Saurel van 1841
(opgemaakt door Guido Deseijn, MIAT)

Zeggen dat de textielnijverheid, en zelfs in het bijzonder de katoennijverheid, te Gent slechts ontstond dank zij de broers François en Lieven Bauwens is de geschiedenis dus teveel geweld aandoen. Tussen 1790 en 1800 bijvoorbeeld steeg het aantal katoendrukkerijen er van 9 naar 21, en zou Gent de tot dan grotere productiecentra Brussel en Antwerpen (met tussen 1753 en 1778 een katoendrukmonopolie toegekend aan Beerenbroeck & compagnie) voorbij galopperen.

Andere schaalvergrotingen in de vroege katoenverwerking die de industrialisatie te Gent aankondigden,

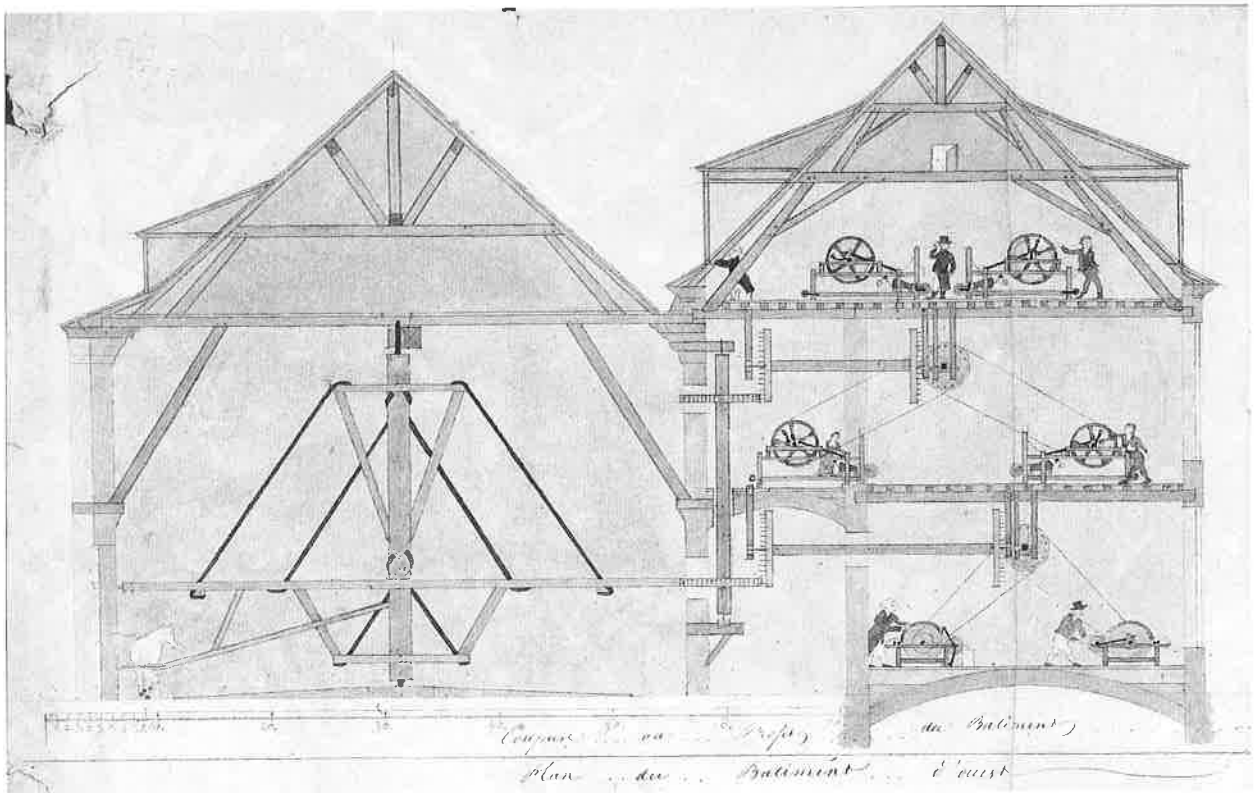
dateren zelfs van nog vroeger. Al in 1737 verleenden de Gentse schepenen van de Keure ruime privileges aan Gauthier Coene (180 werknemers) én aan zijn concurrenten Jean-Gillis 't Kint en Pedro Cardoen (gevestigd in de hal van het Sint-Jorishof, 472 werknemers, nadien overgelaaten aan Gauthier Coene) in ruil voor de realisatie van *manufactures* voor gemengde katoen-vlas weefsels en voor *bombazijn*, *fustijn*, *siamoise* en *siamoisette*, en *toile* of *velours de coton* ⁽³⁾.

De eerste Gentse mechanische spinnerij dateerde van 1752, maar fabriceerde enkel wieken voor kaarsen en

olielampen. In 1765 werd binnen Gent een katoenspinnerij gestart door de Antwerpenaar Jozef Pieters. In de daaropvolgende periode blijken nog een paar (bescheiden) spinnerijen werkzaam ⁽³⁾. "Het mechanisch spinnen van katoen was overigens geen groot geheim: een zekere Bonafont verkocht te Brussel in 1782, per openbare intekening, voor 20 Gouden Louis, *mekanieken* om katoen te spinnen die op 36 spullen evenveel produceerden als 8 spinsters" ⁽³⁾. Deze beschrijving klopt perfect met de werking van de *Spinning Jenny*, rond 1763 uitgevonden door James Hargraeves en tegen de jaren 1780 in

Engeland wijd verspreid in zowel de gemengde katoen- als de wolspinnerij. In Lancashire, Derbyshire en Staffordshire alleen al draaiden in 1788 bij de 20.000 *jennies* ⁽⁴⁾. Bij het begin van het Frans Bewind (vóór 1792) bestonden er binnen Gent al vier mechanische spinnerijen op continus. De belangrijkste onder hen, de spinnerij-twijnderij Mullie-Apers, verwerkte volgens de industriële telling van 1794-95 (*I'An III*) jaarlijks 40 balen Amerikaans katoen op 11 spinmachines, en stelde 80 arbeiders tewerk. De andere drie, kleinere, leverden voor het verspinnen van 30 balen, werk aan 29 volwassen mannen, 4

Ontwerp voor een katoenspinnerij met mule jennies aangedreven door een rosmolen, vermoedelijk in het klooster der bonhommes te Passy, door de gebroeders Bauwens anno 1799. Een verwante rosmolen is ook door Guinard geïnstalleerd (verzameling Museum Meerhem, Gent)

vrouwen en 22 kinderen ⁽⁵⁾. Rechtstreeks afhankelijk van deze spinnerijen telde men te Gent nog 221 mannen, 8 vrouwen en 172 jongens tewerkgesteld in het weven van katoenen en gemengde stoffen.

Daarenboven boden tien katoendrukkerijen werk aan meer dan 880 arbeiders.

Na de troebelen van 1792 stortte deze nog jonge industrie volledig in elkaar en verloor elke meer dan lokale betekenis (5): slechts 81 spinners en wevers, en 178 drukkers vonden nog werk...

Het geven van een nieuwe impuls, enkele jaren later, aan de industrialisatie van de gesponnen katoen-

garens op het continent zal wél steeds de verdienste van de gebroeders Bauwens blijven, door Lieven's introductie van de *Mule Jenny* ⁽⁶⁾.

Ook de 'vliegende schietspoel' én het veralgemenen van het stelsel van 'verticaal' bedrijf - dit is het afwikkelen van het volledig katoen verwerkingsproces van baal tot weefsel binnen één firma ⁽⁷⁾ - worden aan hen toegeschreven. Het tekort aan traditioneel gesponnen katoengaren (t.t.z. op het individueel spinnewiel) om het weven van 'gemengde' en katoenstoffen bij te kunnen houden vormde in 1800 immers dé voornaamste hinderpaal voor de expansie van de

nieuwsoortige katoennijverheid.

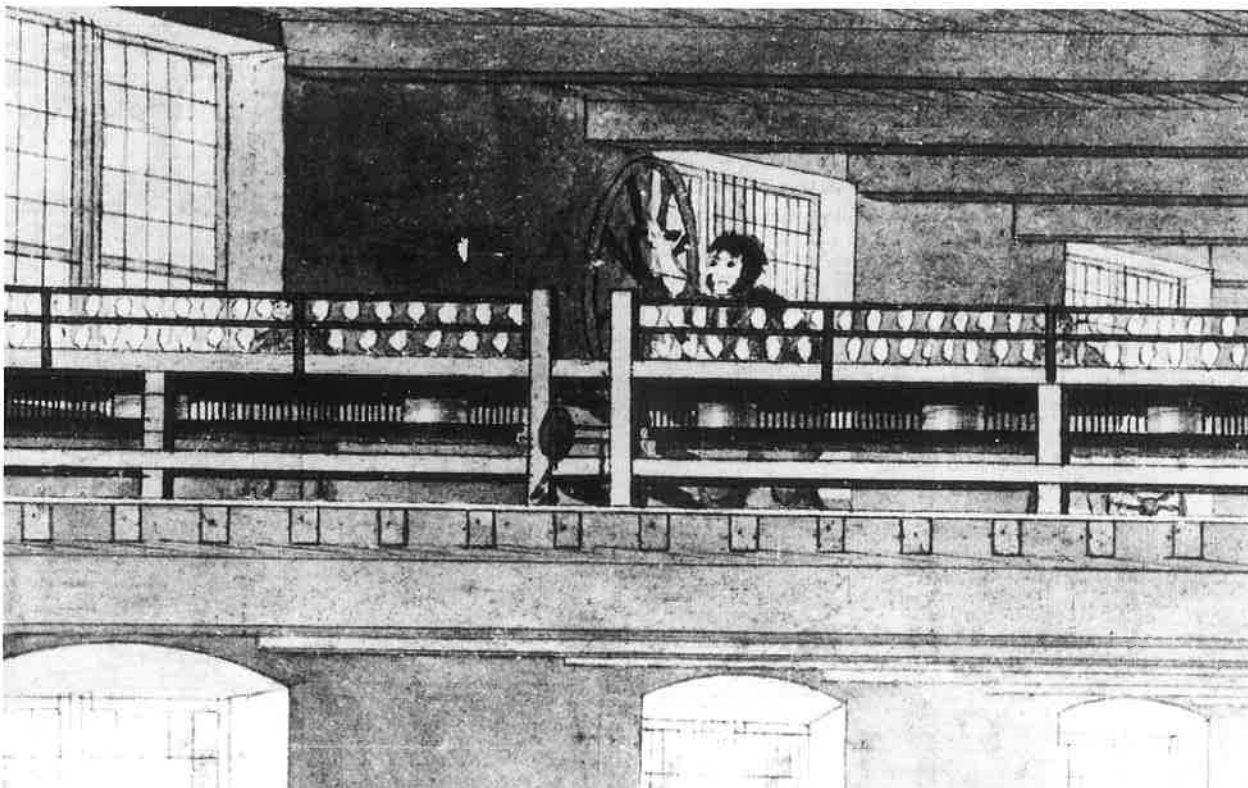
Toen François en Lieven Bauwens hun katoenkaarderijen en -spinnerijen opstartten (1799 in Passy bij Parijs en 1800 te Gent), was Gent opnieuw tot de belangrijkste textielproductiepool én dito markt van Vlaanderen, zelfs van België, uitgegroeid ⁽⁸⁾. Waren in 1802 enkel de 220 arbeiders van Lieven Bauwens' spinnerij in de Gentse katoennijverheid tewerkgesteld, in 1810 waren dat er al bij de 10.000, 10% van de Gentse bevolking!

Volgens de Wegwijzer van Gent (sinds 1772 een soort Gouden Gids *avant-la-lettre*) groe-

peerde de stad in 1795 binnen haar muren nog de volgende textielverwerkende bedrijven en nevenbedrijven: niet minder dan 70 *lijnwaadnegocianten* (veelal ook producenten en *kutsers* met op het platteland talrijke voor hun rekening werkende thuiswevers), 18 tijk en lijnwaadwevers en *fabriqueurs*, 3 *serveet* wevers, 29 negocianten in kanten (dikwijls zelf producenten), 17 negocianten in wollen lakens (idem), 3 negocianten in wol, 8 negocianten in Limburgse lakens, 4 negocianten in serveergoed, damast, en zo meer, 9 *fabriquen van alle soorten van gedaemde en gestreepte lynwaaeden*, 24 lijnwaadblekerijen, 10 garenbleke-

Detail uit de gekleurde tekening bewaard in het Gents Stadsarchief, de katoenspinnerij met mule jennies voorstellende, ingericht door Lieven Bauwens in het Gentse Karthuizerklooster. Een zelfde type spinmachines zal aan Guinard zijn geleverd

(verzameling Stadsarchief Gent)

rijen, 5 negocianten in meekrap, 4 ververijen van zijde, wol, en zo meer, 4 blauwververijen, 1 cilindermolen (voor persen – 5 jaar later waren er reeds 4), 1 *fabriqueur in zijde stoffen*, 1 *moireerderij ofte luysterij*, 2 weverijen van *dimetten en chiamoisen*, 2 *fabriquen van toile cirée*, 4 *fabriquen van frisaerden, coatings en sargiën*, en 1 van *casimier*, 1 *fabrique van koussens en gesponnen katoen*, 7 *fabriquen van sayette* (naaigarens), 19 *drukkerijen van chitsen, catoenen en neusdoeken* (waarvan 1 op cilinder met koperen platen), 26 magazijnen van dito (waar bovenop dus nog 7 buitenstaan-

ders), 8 magazijnen van *batist, Kamerijks doek en neteldoek*, 1 groothandel in katoen en wol voor manufacturen, 4 *magazijnen voor goude, zilvere en zijde stoffen, fluwelen enz.*, 9 magazijnen, verkooppunten met grondstoffen voor textielververijen...

Een belangrijk deel van deze bedrijven was in de buurt van de Vrijdagmarkt en Vlasmarkt te situeren. Zelfs zo geconcentreerd, dat we gerust de waterwijk als 'textielwijk' van Gent mogen betitelen. Ook afhankelijke diensten en instellingen, van bankiers tot blekerijen, ververijen en zout- en zeepziederijen (noodzakelijk voor de blekerijen en katoen-

drukkerijen), waren dikwijls voor hun bedrijvigheden in hetzelfde stadsdeel van de aanpalende 'Waterwijk' terug te vinden.

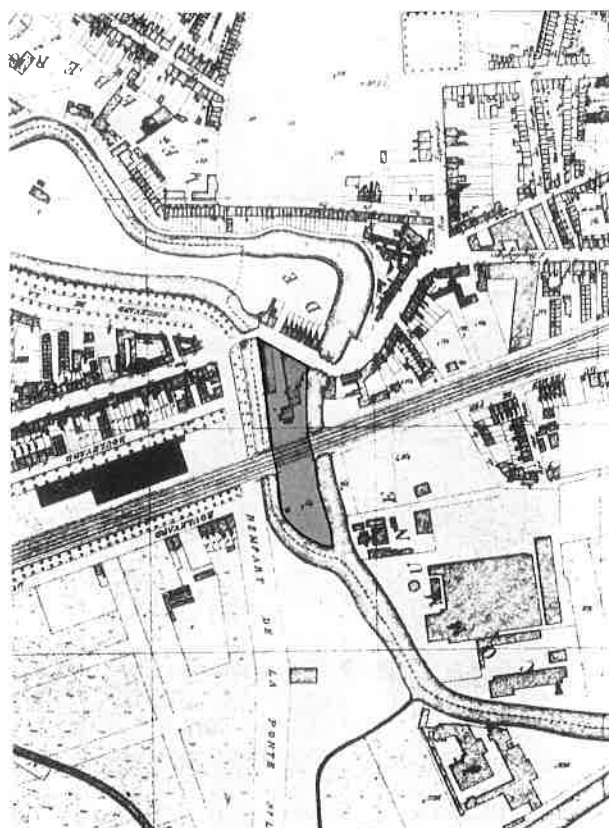
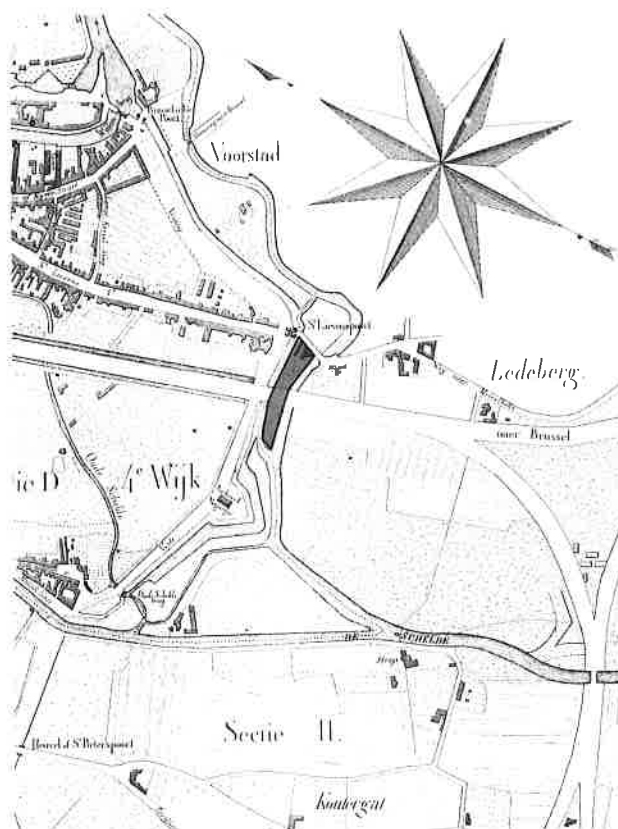
De Guinard-Bauwens Connection

Jacques Jean Gabriël Guinard was gehuwd met Jeanne-Françoise Bauwens, één van Lieven Bauwens' jongere zusters. Van daar de interesse van Guinard in de door Lieven geboden mogelijkheid om zich in de katoenspinnerij te begeven. Guinard was eigenaar van een stuk grond palend aan de Sint-Lievenspoort op Sint-Pieters-buiten, gekocht in 1784 van Charles Joseph Audart, en nog

belast met een eeuwigdurende en erfelijke rente opgenomen in het landboek van de Heerlijkheid van Raveschot te Gent (in de Muinkmeersen onder de Sint Pietersabdij gelegen) ⁽¹³⁾. Aldaar zou hij in de voetsporen van zijn schoonvader, een katoenspinnerij oprichten.

Guinard is één van de gelukkigen die als schoonbroer gratie vindt in Lieven Bauwens' ogen. Het egocentrisch en patriarchaal karakter van Lieven maakte dat enkel een handvol 'uitverkorenen', ingehuwde familieleden, vennoten en naaste vrienden ⁽⁹⁾, spinnerijen konden

Inplanting van de katoenspinnerij Guinard, links op het plan Saurel 1841, rechts op Gevaert en van Impe 1878 (verzameling Stadsarchief Gent)

oprichten uitgerust met de *mule jennies* waarover hij het monopolie had ⁽¹⁰⁾.

Lieven Bauwens, als 'chef de famille', koos de gegadigden uit kapitaalcrachtige kandidaten: zijn schoonbroers Frans De Vos (1804), Frans Heyndrickx (1805), Jean Heyman en Jacques Guinard (1805), zijn vennoten Rosseel (1805) en Lousbergs (1805), Charles De Smet (1811) en misschien ook Pieter Van Huffel, wiens dochter met Lieven Bauwens' neef en petekind Napoleon-Lievin-Bernard De Pauw zou huwen...

Vóór 1806 zag Lieven zich als de onbetwiste heerser van de familieclan en van de contractueel aan hem gebonden katoenspinnerij te Gent. In de daaropvolgende jaren beconcurrerden hem in het hele Schelde-Departement al 7 à 8 fabrieken (weliswaar uitgerust met door hem geleverde machines...). Over de familiale en zakelijke relatie tussen Bauwens en Guinard is niets bekend.

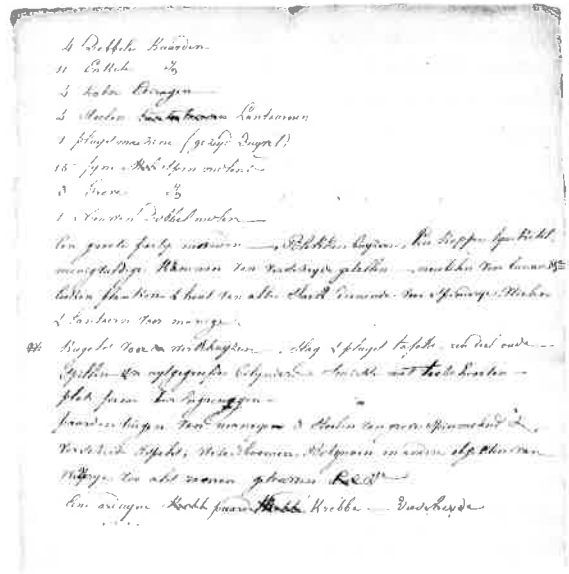
Na het faillissement van Lieven Bauwens in 1814, en zeker na zijn dood in 1822, kende Gent opnieuw een industriële "boom". Bauwens' bedrijven worden geliquideerd en de inboedel raakt verspreid over andere Gentse katoenspinnerijen. Zelfs in de fabriek van De Smet buiten de

Brugse Poort, tegen de grens met Wondelgem, worden bij de openbare verkoping in 1855 nog *Mule-Jennies ancien système* aangetroffen, hoogstwaarschijnlijk nog daterend van de stichting van de spinnerij, of later verworven uit de inboedel van Lieven Bauwens' fabrieken na diens faillissement ⁽¹¹⁾.

In de Wegwijzer voor Gent staat Guinard-Bauwens tussen 1808 en 1835 aangegeven onder "Katoen-Spinderijen" en "Fabrieken in Katoenen lijnwaden", als katoenspinnerij én – weverij dus. In 1808 behoort hij nog tot de 7 *filateurs de coton* die Gent toen rijk was.

Dit aantal groeide in 1810 nog aan tot 15 katoenspinnerijen, en vijf jaar later tot 25, annex weverijen, en 20 dito drukkerijen (waarvan 7 "avec mécaniques" en koperen drukplaten). Vijftien jaar later waren dat 63 *fabriques* tegenover slechts 14 dito drukkerijen.

Op een petitie anno 1826 ⁽¹²⁾ ondertekend door alle toenmalige Gentse katoenfabrikanten, 43 in totaal, komt de naam Guinard-Bauwens niet voor, alhoewel zijn bedrijf nog functioneerde. Dit kan eenvoudig worden verklaard doordat zijn fabriek in Ledeberg buiten het grondgebied van de stad Gent lag, dus in feite niet (altijd) betrokken bij typisch Gentse aangelegenheden.

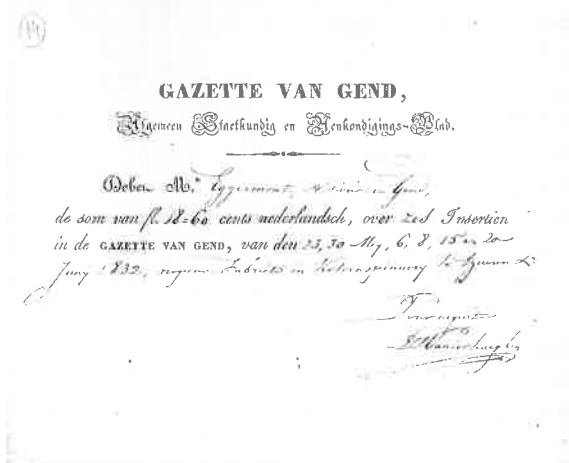
Uit het dossier Eggermont: inboedelbeschrijving katoenfabriek Guinard-Bauwens 1830-1833

(verzameling MIAT, Gent)

Uit het dossier Eggermont: de vrijwillige openbare verkoping van de katoenfabriek Guinard-Bauwens werd vanaf 1832 aangekondigd

(verzameling MIAT, Gent)

Ook zoon Guinard had ondertussen in de telg van katoenfabrikant Van Loo een vennoot gevonden, en samen richtten zij een eigen katoenfabriek op buiten de Kortrijkse Poort.

Het bedrijf aan de Sint-Lievenspoort ging het echter minder voor de wind.

Achtereenvolgens in 1816, 1826 en nogmaals in 1828 moest vader Guinard hypothecaire leningen nemen op zijn eigendommen⁽¹³⁾, een blijkbaar gangbare praktijk om de cash flow voor het bedrijf te verzekeren. Het dikwijls onzekere politieke klimaat en de diverse 'katoencrises' zullen er ook wel voor iets tussen hebben gezeten...

Guinard-Bauwens, al sterk onder concurrentiële druk door de 'boom' aan katoenspinnerijen binnen Gent, kreeg daarbovenop te Ledeborg ook af te rekenen met de 'nieuwkomers' textielondernemers zoals Eggermont. Eggermont schafte zich in 1827 een stoommachine aan. Guinard-Bauwens, om te kunnen concurreren deed hetzelfde in 1829⁽¹⁴⁾.

En deze concurrentieslag, de blijkbaar té zwaar doorwegende investering voor de stoommachine en de opeenvolgende crises in de nog jonge katoennijverheid werden fabrikant Jacques Guinard fataal. In elk geval, in 1835 was hij er niet meer bij:

zijn bedrijf ging failliet. Schulden zouden Guinard-Bauwens nog lang blijven achtervolgen. Op twee leningen anno 1832 onder andere ten voordele van zijn schoonbroer Jean François Devos, zouden er nog verschillende *prêts à terme* volgen, in 1841 ten voordele van Marie Bernadine Lippens, weduwe Martin Jacques Mabilde, handelaarster in kolen, en zelfs tot in 1865⁽¹³⁾.

Door omschakeling op stoomkracht was voor de katoenspinnerij nochtans een hoger rendement te verwachten geweest. De stoommachine van 18 PK, vervaardigd door Luikse machinebouwer Désiré Fassin, bevond er zich tijdens de falingsprocedure in 1831-1833 nog steeds. Fassin construeerde blijkbaar succesvolle stoommachines: op 17 december 1826 had hij

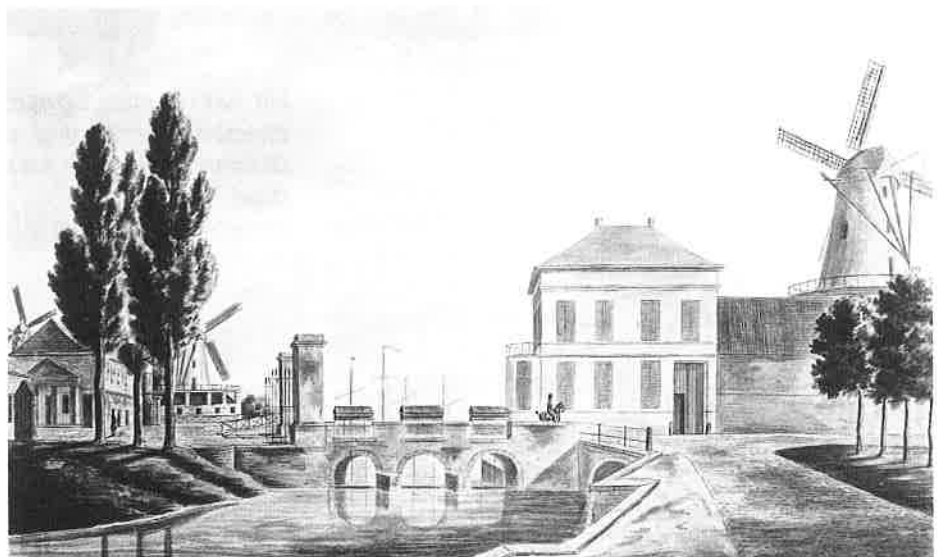
voor 5 jaar een patent genomen op een "*uitvinding eener nieuwe wijze van overbrenging der beweging van stoomwerktuigen*"⁽¹⁵⁾.

Vermoedelijk gingen de zaken van Jacques Jean Gabriël Guinard en diens zoon Auguste niet zo best en was de aankoop van een stoommachine om concurrentieel te blijven dus de laatste uitweg, investering die echter door wanbetaling ten nadele van leverancier Fassin mislukte, zoals notarisakten ons bewijzen⁽¹³⁾.

De rechtbank van Koophandel te Luik dreigde op 16 december 1830 beslag te laten leggen op de fabriek van Guinard-Bauwens, indien deze niet binnen een bepaalde termijn zijn schulden tegenover Fassin voldeed. Het bedrijf moest, met instemming van de

schuldeiser, na een wachtermijn van twee maand, binnen de acht dagen vrijwillig openbaar te koop worden gesteld, om een gedwongen onteigening te vermijden⁽¹³⁾.

In het jaar 1833 verwerfde katoenfabrikant Jean Henri Van Loo als hoogste bieder het eigendomsrecht op het bedrijf: een fabrikantenwoning met afhankelijkheden, magazijnen, katoenspinnerij, stallingen, smidse en een grote koer en tuin⁽¹³⁾, inboedel inbegrepen. Van Loo, die al eigenaar was van nog (minstens) een spinnerij gelegen in de Napoleon Destanbergstraat (de vroegere Kapelstraat), was voorheen al vennoot van zoon Guinard. Of Auguste Guinard zich 'uitkocht' of stille vennoot bleef, is tot nu toe niet achterhaald. In elk geval verdween hij van de katoen scène.

De omgeving van de stuw aan de Keizerpoort gepenseeld door soldaat Wijnants in 1825. Op de molen na kan de fabriek van Guinard-Bauwens er net zo hebben uitgezien (waarvan geen afbeelding is overgeleverd) (verzameling Stadsarchief Gent)

Guinard heeft het dus niet meer mogen meemaken dat in 1837 de eerste spoorwegverbinding, 'den IJzeren Weg', achterin het eigendom over zijn vroeger 'speelgoed' annex Engelse tuin werd aangelegd, net als bij zijn overbuur gelegen op Ledeberg-Bellevue, de NV Vlasspinnerij en Weverij Rey.

Rond 1900 bleek het bedrijf in gebruik door weverij Vander Haeghen. Na de eerste wereldoorlog richtte deze een nieuwe weverij op aan Terplaten (daar waar tegenwoordig zich het filmzalencentrum Decascoop bevindt).

Ter plaatse van de oude katoenfabriek aan de Sint-Lievenspoort, gesloopt bij de aanleg van de Edward Pynaertkaai, is na de Tweede Wereldoorlog een plantsoen aangelegd.

Wat leert ons de boedel beschrijving?

Vanaf mei 1832, en herhaald in de loop van 1833 werd door notaris Eggermont uit Gent de vrijwillige openbare verkoping van Guinard's katoenspinnerij publiek gemaakt in een aantal Gentse kranten (*Gazette van Gent, Journal des Flandres, Messenger de Gand, Gendschen Mercurius*) en via aanplakbiljetten (gedrukt bij Vander Haeghen, Veldstraat). Door deze notaris, Norbert Marie Jacques Eggermont, is in 1833 een inboedelbeschrijving opgemaakt voor het "établissement patrimonial" gelegen in de gemeente Ledeberg nabij de Sint-Lievenspoort "houdende aan twee zijden de Schelde rivier en de vesten van de Stad Gent", voorheen dienstig als katoenspinnerij met herenhuis, stallingen,

smidse, magazijnen en andere afhankelijkheden, koer en tuin groot "quarante trois verges, quarante sept aunes" (43 roeden, 47 ellen), om te dienen als bewijsmateriaal in het proces van overname van het bedrijf Guinard door fabrikant Jean Henri van Loo, voor die gelegenheid vertegenwoordigd door zijn advocaat meester Leonard De Cock ⁽¹³⁾.

In het falingsjaar 1833 bewees de inboedelinventaris dat de katoenspinnerij voor die tijd nog tot de 'hogere middenklasse' der toenmalige textielbedrijven behoorde: met zijn 18 "métiers dits Müll-Jenny ... en gros et en fin", zijn 15 kaarden, 4 rekbanken, 4 spilbanken, een twijnmolen, meerdere haspels, een koperen papketel, een klopmachine of 'xduivel' en toebehoren zoals bakken, manden,

weegschaal, klop- en pluistafels, drijfkoorden en -riemen ⁽¹⁶⁾...

Dat de spinnerij een omvangrijke constructie was die meerdere bouwlagen telde (vier à vijf), is ook uit de boedelbeschrijving op te maken ⁽¹⁷⁾:

In de stoommachinekamer:

een complete stoommachine van 18 PK ('à basse pression'), 14 sleutels en 2 krabijzers

In het ketelhuis:

een stoomketel met drie boven elkaar geplaatste afsluitkleppen, haardgereedschap en een houten pomp

In de stallingen:

een kribbe in hardsteen en een houten ruif voor vijf paarden

In de berging:

250 à 300 livres des pays-bas de poids, 5 haspels en een proefhaspel, 150 messen, een gemonteerde balans en verschillende ijzeren objecten voor het monteren en demontieren van de machine

In de smidse:

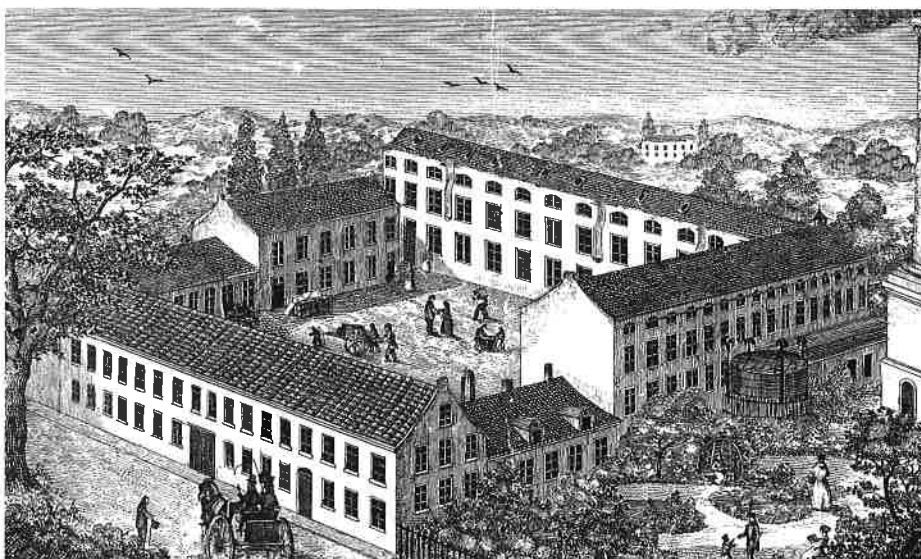
een smidse, een blaasbalg, een aambeeld, 2 bankschroeven, een boormachine en twee werktafels

In de kaarderij:

4 dubbele kaarden, 11 enkelvoudige, 114 kuipen, 32 dito, negen trommels, twee balansen, een schuurtrommel, een slijpsteen, 46 manden, een klopmachine, een pluismachine, 23 schuurstaven, 12 houders, 3 kachels in gietijzer, ...?

Op de eerste verdieping van de spinnerij:

9 complete fijnspin-

Detail uit een porseleinkaartje van een Gentse katoenspinnerij uit het midden van de 19de eeuw. Deze van Guinard-Bauwens is daarmee vergelijkbaar (bedrijfsgebouwen, binnenkoer, Engelse tuin)

(verzameling Stadsarchief Gent, Fonds De Keyser)

Par devant Maître Norbert Marie Jacques Eggermont
Notaire à la résidence de Gand, Chef lieu de la province
de la Flandre Orientale en présence des témoins ci-après nommés
Et comparu en personne Monsieur Jean Gabriel Guinand
fabricant demeurant à Ledberg, lequel, nous a déclaré, que pour
éviter l'expropriation forcée entamée contre lui, par commandement
de l'huissier Bodinau en date sept Décembre, Mil
huit Cent trente un, dûment enregistré,

A la requête de Monsieur De Sire Laffin, négociant &
mécanicien demeurant à Liège, en vertu d'un Jugement rendu
au profit de ce dernier, à la charge du comparant, par le tribunal
de commerce de Gand à Liège, en date six Décembre 1800 trente
unement enregistré, il autorise par les présentes, d'une manière
contractuelle & irrévocable le Sieur

Afin de faire vendre pour lui & en son nom, d'après
les conditions qu'il jugera convenables, & par le Ministère
d'un notaire de son choix, une maison avec ses app & dépendances,
magasins, filature de colons & autres édifices, grande enclosure
de jardin quarante trois verges sept aunes sixe & située
dans la commune de Ledberg, tenant de deux côtés à la
rivière de l'Escaut & aux remparts de la ville de Gand, faire
les publications & affiches, signer tous actes & procès verbaux
d'adjudication préparatoire & définitive, liquider avec les
acquéreurs, payer à Monsieur Laffin le montant de son
subscription résultant du jugement susdit, en retirer quittance,
faire & gérer tout ce que le susdit mandataire trouvera
convenable dans l'intérêt du comparant & du dit Sr Laffin.

Est intervenu le Sieur Charles De foreblyter avocat
demeurant à Gand, stipulant pour & au nom du Sieur
De Sire Laffin à Liège, lequel nous a déclaré consentir à
la vente volontaire, qui devra se faire en dedans la terme
de huit jours, après l'expiration de deux mois, à compter
de ce jour, déclarant en outre renoncer aux conditions
susdites à l'expropriation forcée par lui entamée.

Dont Acte. Fait & passé dans la ville de Gand
en présence de Jean Baptiste Verres, particulier
& Joseph Buyse cordonnier, demeurant tous deux dans
la ville de Gand, témoins à ce requis, qui conjointement les
comparants & nous Notaire ont signés les présentes
d'après lecture faite, ce huit Décembre 1800 trente
un

molens of machines
(*mule-jennies*)

Op de tweede verdieping:

8 complete spinmolens (*mule-jennies*), 3 grove en 5 fijnspinmolens, een gedemonteerde spinmachine en 18 manden

Op de derde verdieping:

4 tafels, 4 gedemonsteerde molens en een rekbank met lantaarn
In het bureel:

een pers, tafel, twee werktafels, een lesse naar en weegschalen

Nog in de kaarderij:

twee enkelvoudige rekbanken met lantaarn en een dubbele met dubbele lantaarn”.

Van de verkoop per opbod van deze inboedel waren, op vraag van Guinard's zoon die er zich eigenaar van claimde, bepaalde machines en werktuigen uitgesloten. Het betrof twaalf (Engelse) sleutels uit de machinekamer, een houten (?) pomp in ketelhuis, alle voorwerpen die zich in de stalling bevonden, een aambeeld, een boormachine en twee bankvijzen uit de smidse, 32 bakken, een slijpsteen, een kloptafel, een klopperuitpluizer, vijlen, ketels, een draaibank en een bankvijs zich bevindend

Uit het dossier

Eggermont: bevelschrift in opdracht van Tassin, mécanicien uit Luik, om beslag te leggen op de katoenspinnerij Guinard-Bauwens wegens wanbetaling na de aankoop van een stoommachine
(verzameling MIAT, Gent)

in de kaarderij, de 5 hoger vermelde spinmachines in gedemonsteerde toestand, een pers en het bureau-meubel zich in het bureel bevindend. Dit onder voorbehoud dat de koper deze alsnog niet opeiste als zijnde onderdeel van de verkoop per opbod ⁽¹⁸⁾. Vermoedelijk probeerde zoon Guinard het toch nog op een akkoordje te gooien met zijn vennoot over voldoende basismateriaal om ergens opnieuw te kunnen beginnen...

De bieding voor de openbare verkoping, naar traditie lopend de duur van 3 achtereenvolgend aangestoken kaarsen, gebeurde met een inzet van 35.000 Pond.

De verkoop greep plaats in de bekende herberg De Posthoorn op de hoek van het Kromstraatje (sinds begin 20ste eeuw Sint-Niklaasstraat).

Het hoogste bod afgeklopt op 49.000 Pond kwam, zoals reeds vermeld, van Jean Henri Van Loo, *fabrikant in catoenen te Gent*. Een zekere meester De Cock, advocaat, was zijn bieder. De enige tegenbieders waren twee andere fabrikanten(?), Ghequière en Boubers.

Gemiste kansen...

De vraag rijst of de katoenspinnerij Guinard-Bauwens, opgericht in 1805 juist buiten de Sint-Lievenspoort op het grondgebied van Ledeberg, ooit werd aangedreven door

een watermolen, naar voorbeeld van de Engelse *cotton-mills*. Een vorm van energie winning in die periode binnen Gent meermaals toegepast. De ligging was daartoe in elk geval ideaal.

Het onderzoek van tot nu toe voorhanden documenten terzake en oude stadsplannen laten echter het tegendeel vermoeden.

Het aandrijven van katoenbewerkingsmachines in de kaarderij en ook al in de spinnerij - hoe archaisch ook - vereiste toch op zijn minst de drijfkracht van een rosmolen. Schoonvader Lieven Bauwens had daartoe in het Karthuiszkerklooster, zelfs als eerste, een stoommachine laten installeren. Van de aanwezigheid van een rosmolen binnen Guinard's spinnerij zijn vermeldingen in de inboedelbeschrijving een vermoeden. In de stallingen was een kribbe in hardsteen en een houten ruif voor vijf paarden aanwezig: méér dan nodig voor de persoonlijke behoeften van een toenmalig ondernemer (doorgaans 1 paard voor zijn koets), of voor bedrijfs-transport (2 paarden om een vrachtwagen te trekken).

Blijven dus 2 paarden in méér voor het aandrijven van een rosmolen: 1 ingespannen en 1 in ruststand... De boedelbeschrijving maakt trouwens melding van "*roues & lanterne pour manège*", (houten) tandwielen en een draaimolen voor

paarden, en van "*harnois pour chevaux de manège*", dit is tuig om een paard in een rosmolen in te spannen - wat eventuele laatste twijfel wegneemt...

In elk geval kunnen we hier spreken van een gemiste kans. De ligging op een langgerekt eilandje tussen de Franse Vaart enerzijds en de nabijheid van de Sint-Lievens- en Keizersvest anderzijds, laat de intentie tot het gebruik van waterkracht voorop stellen. In tegengesteld geval zou deze inplantingskeuze nogal ongerijmd zijn ⁽¹⁹⁾.

Beide stadsgrachten zijn trouwens door een stuw en sluis ter hoogte van Guinard's spinnerij aan twee waterregimes onderworpen: dat van de Boven- en dat van de Beneden- of Zeeschelde ⁽²⁰⁾, dus aan de werking van eb en vloed.

Een eventuele watermolen aldaar zou dus in de categorie van de 'stuw'-molens van Jooremaaie, Coupure of Einde Were te catalogeren zijn, en niet bij de 'getijde'-molens in de industriezone van Neerschelde-Visserij-Keizerpoort.

Dit verschil in waterstand is immers een eerste technische vereiste om een water rad draaiende te krijgen staande op een geul tussen beide, waardoor water kon worden gestuwd. Vergelijkbare stelsels watermolens werden van oudsher voor het leveren van waterkracht aan bedrij-

ven allerhande vlakbij de Keizerpoort, of tussen Visserij en Neerschelde, tussen Coupure en Bijlokevest en aan de Overzet (Einde Were) minstens sinds 1780 toegepast⁽²¹⁾.

Het snel veranderend aanbod aan drijfkracht sinds weduwe Coppens-Cappaert in 1819 de sneldraaiende hoge druk stoommachine binnen Gent introduceerde, verdroeg echter vlug de 'verouderde' energie winning door water- of paardenkracht. De installatiekosten van een stoommachine

waren gelijkwaardig aan deze van een watermolen, en verwaarloosbaar superieur aan een rosmolen, de voordelen van stoomkracht in overweging nemend. Doch het verbruik aan vaste brandstof was duur, zéér duur, zeker indien de bron (Wallo-nië) ver van de consumpt was gesitueerd, zoals in Gent het geval was. Geen wonder dat kolenhandelaren tot de rijkste Gentenaren konden worden gerekend.

Toch werd de stoommachine al gauw *conditio sine qua non*

voor het élan van de Gentse textiel-nijverheid. Binnen de tijdspanne van één decennium werden niet minder dan 80 exemplaren geplaatst - waarvan 68 in de katoensector alleen - met een gezamenlijk vermogen van méér dan 1000 PK!

Immeubles à vendre...

Hoe dan ook, de droom van Jean Gabriel Guinard-Bauwens, *fabricant demeurant à Ledebergh*, eindigde abrupt. Zijn bedrijf, dat volgens een krantenbericht⁽²³⁾ tot 40 *mule jennies* kon bevatten,

bleek bij de verkoop nog slechts 18 exemplaren te tellen. Crisis-toestanden in de katoennijverheid hadden er dus voor gezorgd dat Guinard's katoenspinnerij ver onder zijn capaciteit werkte.

Volgens dezelfde aankondiging kon de fabriek, bestaande uit 2 hoofdgebouwen die elk 5 verdiepingen telden ("*5 étages planchés et plafonnés*"), voor toekomstige eigenaars-ondernemers zeker 100 weefgetouwen bevatten, aan te drijven door éénzelfde stoommachine. Achterin het bedrijf,

Uit het dossier Eggermont: krantenknipsel met de aankondiging van de openbare verkoping in mei-juni 1833 in de gekende herberg De Posthoorn

(verzameling MIAT, Gent)

ANNONCES.

Immeubles à vendre.

Mercrèdi 29 mai, à trois heures après-midi, en l'étude de M. DELEDDIQUE, notaire, Marché au Verjus, N.° 9, à Lille, il sera procédé à l'adjudication préparatoire, par mise-à-prix et enchères, des immeubles ci-après désignés :

Houplines-sur-la-Lys, 3 hectares 54 ares 67 centiares (2 bonniers 800 verges) d'excellentes terres à labour, avec quatre petites demeures, et une grange très-solidairement bâtie, en deux parties.

La première, de 2 hectares 14 ares 75 centiares (1 bonnier 822 verges), sur lesquels existent lesdites quatre demeures, la grange et dix peupliers du Canada.

La deuxième, de 1 hectare 59 ares 75 centiares (1578 verges). Ledit bien est occupé sans bail par les Srs Michel et Augustin Desreumaux frères, au fermage, susceptible d'augmentation, de 350 fr., outre les impositions.

Mrs DELEDDIQUE et DEFONTAINE, notaires, le premier Marché au Verjus, N.° 9, à Lille, le deuxième à Tourcoing, sont chargés de cette vente et des conditions.

A vendre publiquement, par le ministère de Me EYGERMANT, notaire à Gand, un bel établissement patrimonial, situé à Ledeberg-lez-Gand, près de la porte de St. Liévin, entre deux bras de l'Escaut, ayant servi à une filature de coton, et contenant 17 métiers dits *Mull-Jenny*, avec cardes et accessoires ; le tout dans le meilleur état de conservation, et pouvant être mis en activité dans quinze jours.

Le tout est mu par une machine à vapeur à basse pression de la force de seize chevaux.

Cet établissement, bâti depuis vingt-huit ans, est de la plus grande solidité ; il a 110 pieds de longueur sur 51 pieds de largeur, plus un bâtiment attenant et faisant face à la chaussée, de 55 pieds

carrés. Chaque bâtiment a cinq étages planchés et plafonnés. Cet établissement, qui a contenu jusqu'à 40 métiers dits *Mull-Jenny*, peut recevoir, outre les mécaniques qui s'y trouvent, 100 métiers à tisser dits *Looms*, qui seraient mus par la même machine.

En face du grand bâtiment, et séparée par une cour de 40 pieds, est une maison de maître très-commode, avec écurie, remise, forge, magasin et autres commodités ; au fond de la cour, et séparé par une belle grille en fer, est un jardin anglais, planté de futaies et du meilleur goût.

Cette situation est des plus favorables pour une *indienne* ou pour tout autre genre d'industrie, à cause du voisinage de l'eau et d'une chute de dix pieds.

L'adjudication préparatoire aura lieu vendredi 51 mai 1833, et l'adjudication définitive le vendredi 21 juin suivant, chaque fois à deux heures de relevée, à l'auberge nommée le *Cornet de Poste*, rue Tortue, à Gand, habitée par le Sr Jacques Van Neste.

S'adresser, pour les conditions, en l'étude dudit notaire EYGERMANT, rue aux Marjolaines, N.° 4, audit Gand.

Mardi 4 juin, vers quatre heures après-midi, pour finir à six heures précises, en l'étude de Me DELEDDIQUE, notaire, Marché au Verjus, N.° 9, à Lille, il sera adjugé préparatoirement, par mise-à-prix et enchères (biens patrimoniaux) :

Lille, 1.re rue de Gand, N.° 90, une maison nouvellement restaurée, occupée par le Sr Marchand, maître couvreur, au loyer annuel de 400 fr., outre l'impôt, ayant une sortie marquée D. sur le rempart.

Et 2.me même rue, N.° 92, une autre maison occupée par le Sr Baudrin, marchand, au loyer annuel de 300 fr., aussi outre l'impôt, ayant également une porte de derrière sur le rempart.

Lesdites maisons seront visibles tous les jours, les dimanches exceptés, de dix heures du matin à midi, et de trois à cinq heures du soir.

Mercrèdi 5 juin, à trois heures, Me COUSTENONLE, notaire à Lille, rue de Béthune, N.° 38, procédera, en son étude, à la mise-à-prix de 17 ares 74 centiares de labour à Lys, occupés par la D.^{lle} Marie-Anne Briffaux, au fermage de 14 fr.

L'Echo du Nord
Lille 24 Mai 1833

voorbij een grote binnenkoer, straalde het “*maison de maître très-commode*” met stallingen, wagenhuis, smidse, en andere *commodités*. Van de binnenkoer gescheiden door “*une belle grille en fer*” lag een “*jardin anglais planté de futaies et du meilleur goût...*”.

Ook de verwijzing naar eventueel te gebruiken waterkracht zat niet ver om het hoekje, vermits werd aangekondigd dat de ligging zeer voordelig was voor het inrichten van een “*indienne-rie*” of voor enige andere soort industrie, om reden van de nabijheid van een waterloop met aanwezig verval (“*une chute de dix pieds*”), een hint voor het gebruik van een waterwiel. In elk geval, slechts enkele jaren na de verkoping in 1833 werd een deel van de Engelse tuin door de nieuwe eigenaar te gelde gemaakt voor de passage van de eerste trein richting Muinkmeersen... Vandaag herinnert ter plaatse slechts weinig aan dit boeiend Gents industrieel textielverleden. Een minuscuul plantsoen met enkele schriële bomen waarlangs de auto's op de drukke E17 voorbijrazen, bedekt het site waar Guinard's *manufacture de coton* ooit verrees. Enkel de fraaie gietijzeren brug versierd met leeuwenkoppen loont nog de moeite om dit verloren hoekje Gent op te zoeken...

Voetnoten

* Zie ook Deseijn G., “*Je crée un second Manchester*”. Deel Een. in: Tijdschrift voor Industriële Cultuur, deel 62, Gent 1998.

⁽¹⁾ Suetens Ann, *Lieven Bauwens. Een biografie aan de hand van zijn correspondentie*, UG Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Sectie Geschiedenis, licentiaatsverhandeling academiejaar 1971-1972, of id., *Lieven Bauwens: een mythe*, in: Tijdschrift voor de Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur, jaargang 4, deel 15, Gent 1985.

⁽²⁾ De Visser, John, *Van chitzen, indiennes, fustijnen, en siamoisen. De Gentse Katoenindustrie van 1750 tot 1800*, in: VIAT – Contactblad, Gent 1980 nr. 1.

⁽³⁾ Varlez, Louis, *Les salaires dans l'industrie Gantoise. 1. Industrie cotonnière*. Brussel 1901. Bron: *Dossier Coton. Bibliothèque de Gand*, nu vermoedelijk Universiteitsbibliotheek (Fonds Vliegende Bladen)?

⁽⁴⁾ Lines, Clifford, *Companion to the Industrial Revolution*, Facts on File, Oxford 1990.

⁽⁵⁾ Varlez, Louis, *Les salaires dans l'industrie Gantoise. 1. Industrie cotonnière*. Brussel 1901, p. 23-24. Bron: SAG. Modern Archief. Telling van 3 nivôse, an III. Dossier K 8(9).

⁽⁶⁾ door de Engelsman Samuel Crompton uitgevonden in 1779, een kruising tussen de handbediende *Spinning Jenny* en de door waterkracht aangedreven *Waterframe* van Richard Arkwright

⁽⁷⁾ Rijksarchief Den Haag. Archief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken – Afdeling Nijverheid 1817-1877).

Vroegere pogingen tot

het opstarten van een dergelijk bedrijf waren slechts van korte duur. Zo bijvoorbeeld is via procesakten aangaande de hervorming van de *Société des Frères Romberg et Compagnie* van Romberg, Basse en Walckiers, bekend dat er binnen Gent reeds méér dan 30 jaren vóór de datum van deze transactie, 6 september 1788, een zgn. ‘vertikale’ katoen *manufacture* bestond (“*en pleine activité depuis plus de 30 ans*”), waar ook machinaal spinnen van katoendraad mogelijk zou zijn geweest:

“...*marchandise des Indes, toutes sortes d'Indiennes, fabrique d'impression, manufacture en coton, fil de coton, fil de laine et autres articles y relatifs...*”.

Zie: *Inleiding*, Tijdschrift van Techniek en Industriële Cultuur nr 15, jaargang 4, 1986.

⁽⁸⁾ Aan de gebroeders Bauwens werd in 1799 (*l'An X*) op de Industrietentoonstelling te Parijs een gouden medaille toegekend voor het op *mule jenny* gesponnen katoengaren, van het laagste nummer tot nummer 250.

⁽⁹⁾ De relaties tussen Lieven Bauwens en zijn familie of vrienden was nooit conflictvrij (zie Suetens Ann, *Lieven Bauwens. Een biografie aan de hand van zijn correspondentie*).

In elk geval kon zijn persoonlijke vriend Faipoult, toevallig ook *Préfet* van het Schelde-Departement onder het Frans Bewind, zo in het Maagdendale klooster te Oudenaarde in 1807 zijn eigen katoenspinnerij oprichten.

⁽¹⁰⁾ Op dat ogenblik waren dat zowat de enige economisch bruikbare en concurrentiële spinmachines op het continent. Spincontinus kwamen slechts later

veralgemeend in gebruik. Merkwaardig blijft Lieven Bauwens' keuze voor de *Mule Jenny*. Het *Waterframe* (continu-spin-machine) was hem nochtans even goed bekend. In het Fonds Napoleon De Pauw in het Gents stadsarchief bevindt zich uit Lievens' nalatenschap een gedetailleerde tekening van een dergelijke (en degelijke) machine. Dit terwijl van Bauwens' oorspronkelijke *Mule Jenny* geen afbeelding is overgeleverd. Op basis van vergelijking in opbouw is deze ontwerp-tekening, net als de *Mule Jenny* opgesteld in het MIAT te dateren uiterlijk 1800-1810.

Bauwens besloot toch enkel de *Mule Jenny* te commercialiseren: een speling van het lot of de bewuste keuze van een professioneel? Gesponnen *mule*-garen is immers superieur aan continu-garen.

⁽¹¹⁾ Affiche openbare verkoping katoenfabriek De Smet anno 1855 (verzameling MIAT)

⁽¹²⁾ Aanwezig in het archief Voortman (afgebeeld in: J. Voortman, *Les Débuts de l'Industrie Cotonnière et les Crises Economiques. L'Industrie Cotonnière Gantoise sous le Régime Français et le Régime Hollandais*, Van Melle Gent 1940.

⁽¹³⁾ Dossier Guinard uit nalatenschap notaris Eggermont – verzameling MIAT Gent.

⁽¹⁴⁾ gegevens provinciaal archief – *commodo et incommodo* stoommachines (Rijksarchief Geraard Duivelsteen Gent).

⁽¹⁵⁾ Rijksarchief Den Haag, Binnenlandse Zaken 1817-1877, 2.04.23, Repertoire 145.

⁽¹⁶⁾ “*4 double cardes 11 simples « 4 demi étirages 4 bancs à lanterne un frappeur éplucheur dit diable 15 métiers fin*”

3 id en gros
 1 métier à doubler
 une grande partie de
 paniers & tubes en fer
 blan(c)
 une chaudière en cuivre
 pour le collage
 une grande quantité de
 lames en divers comptes
 meubles de bureau ...
 planches de sapin & bois
 de toutes espèce pour le
 service d'une filature
 roues & lanterne pour
 manège
 poêles pour le chauffage
 des ateliers
 tables à battre le coton et
 tables à éplucher
 une partie de vieilles
 broches et vieux
 cylindres cannelés
 forge avec accessoires
 plate forme à l'engrenage
 harnois pour chevaux de
 manège
 3 bâties de métier en
 gros & plusieurs
 dévidoirs,
 ourdissoirs, bobines &
 objets de tissage tels
 châssis, métiers etc.
 une crèche en pierre de
 taille & plusieurs grandes
 blocs de pierre
 d'Ecaussines »
 (dossier Guinard uit
 nalatenschap notaris
 Eggermont – verzameling
 MIAT Gent).
 (17) « Dans le local de la
 machine:
 une machine à vapeur
 complète, quatorze clefs
 et deux grattoirs.
 Dans le local de la
 chaudière:
 une chaudière surmontée
 de trois soupapes, avec
 les outils de foyer et une
 pompe en bois.
 Dans l'écurie:
 une crèche en pierre de
 taille et râtelier en bois
 pour cinq chevaux.
 Dans la remise:
 Deux cent cinquante à
 trois cent livres des pays
 bas de poids, cinq
 dévidoirs et un dévidoir à
 éprouver cent cinquante
 lames, une balance
 montée et plusieurs
 objets en fer pour monter
 et démonter la machine.
 Dans le local de la forge:
 une forge, un soufflet,
 une enclume, deux étaux

et une machine a forêt et
 deux tables a ouvrager.
 Dans la Carderie:
 quatre doubles cardes,
 onze simple dito, cent
 quatorze bacs, trente
 deux dito, neuf tambours,
 deux balances, un
 tambour à émeril (?), une
 meule, quarante six
 paniers, table a battre, un
 batteur éplucheur, vingt
 trois barres a émeril (?),
 douze supports à barres,
 trois poêles en fer de
 fonte, un tour avec un
 étau.
 Au premier étage de la
 filature:
 neuf métiers complets à
 filer en fin.
 Au deuxième étage:
 huit métiers complets à
 filer, trois en gros et cinq
 en fin et un métier
 démonté et dix-huit
 paniers.
 Au troisième étage:
 quatre tables, quatre
 métiers démontés et un
 étirage avec lanterne.
 Au bureau:
 une presse, table, deux
 établis, pupitre et
 balances.
 Encore dans la carderie:
 Deux étirages simples
 avec lanterne et un
 double dito avec double
 lanterne. »
 (18) « Le comparant
 Guinard fils a soutenu
 que les objets suivants,
 n'ont pas fait parti de la
 vente susrappelée, et
 qu'ils sont la propriété de
 lui comparant, consistant
 ces objets: primo en
 douze clefs, trouvées
 dans le local de la
 machine, une pompe en
 bois au local de la
 chaudière. Secondo tous
 les objets se trouvant
 dans la remise. Tertio
 l'enclume, la machine à
 foret et les deux étaux se
 trouvant au local de la
 forge. Quatro trente deux
 bacs, une meule, une
 table à battre, un batteur
 éplucheur, les Barres à
 émeril, les supports, les
 poêles, le tour et l'étau se
 trouvant dans le bureau,
 déclarant le comparant
 consentir au nom du
 vendeur a ce que le sieur

Jean Henri Van Loo soie
 mis en possession
 immédiate s'il le juge
 convenable de tous les
 objets ci dessus décrits
 ayant fait partie de
 l'adjudication
 susrappelée. »

(19) Hoogstens ingegeven
 om aan enkele taksen te
 ontsnappen, door de
 ligging juist buiten de
 stadspoort en de grens
 van het grondgebied
 Gent ...

(20) Deze scheiding tussen
 boven- en benedenloop
 van de Schelde lag
 oorspronkelijk aan de
 Keizerpoort, doch een
 intermediaire scheiding
 ten behoeve van een
 nieuw bedrijf zoals dat
 van Guinard was geen
 onoverkomelijke ingreep,
 temeer daar er vermoe-
 delijk van oudsher bij de
 Sint-Lievenspoort reeds
 een stuw aanwezig was

(21) zie: Deseijn G.,
Gentse Getijdemolens,
 Vereniging voor Indus-
 triële Archeologie en
 Textiel D/1988/3938/6,
 id., *De Gentse Hollandse
 revisited...*, Tijdschrift
 voor Industriële Cultuur
 deel 66, Gent 1999: de
 watermolens door
 drukker-papierfabrikant
 De Keyser tegen de
 Keizer- of Brusselse
 Poort aangebouwd
 bestonden al sinds de
 tweede helft van de 16^{de}
 eeuw en het site bleef
 voor industriële doelein-
 den continu in gebruik tot
 het midden van de 20ste
 eeuw (voornaamste
 gebruikers: Geill & Co,
 marmerzagerij, midden
 19de eeuw, en Denobele,
 Bracq & Nolet, metaal-
 constructie atelier en
 stoommachinebouwers,
 tot Interbellum)!

(22) gegevens terug te
 vinden op een industrieel
 stadsplan uit 1912,
 opgemaakt voor de
 Gentse wereldtentoon-
 stelling van 1913 door de
 technische diensten van
 het stadsbestuur.

(23) Aankondiging in *L'Echo
 du Nord*, Rijsel 27 mei
 1833.